

Filozofski život

21. Međunarodna filozofska olimpijada

Dvadeset i prva Međunarodna filozofska olimpijada održana je u Odenseu od 16. do 19. svibnja 2013. godine. Radni naziv ovogodišnje Olimpijade bio je »Kierkegaard danas«. Sudjelovali su predstavnici iz 41 države sa svih strana svijeta (SAD, Argentina, Bugarska, Finska, Norveška, Rusija, Danska, Švicarska, Njemačka, Češka, Turska, Slovenija, Rumunjska, Poljska, Hrvatska, Srbija, Italija, Austrija, Latvija, Litva, Estonija, Izrael, Makedonija, Grčka, Mađarska, Indija, Japan i Južna Koreja, Crna Gora, Kina, Meksiko, Nigerija, Moldavija, Armenija, Belgija, Portugal, Švedska, Španjolska, Gvatemala i Nizozemska).

Hrvatska delegacija sudjelovala je sedmi put za redom na Olimpijadi. Ove godine delegaciju su sačinjavali: Petra Požgaj (Prva gimnazija Varaždin), Ana Bura (Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka,) te nastavnik Dražen Dragović (Prva gimnazija Varaždin) i Bruno Ćurko, voditelj delegacije (Institut za filozofiju/Hrvatsko filozofsko društvo).

Ovogodišnje teme eseja bile su:

1. »In the principle that subjectivity, inwardness, is the truth, there is comprehended the Socratic wisdom, whose everlasting merit it was to have become aware of the essential significance of existence, of the fact that the knower is an existing individual. For this reason Socrates was in the truth by virtue of his ignorance in the highest sense in which this was possible within paganism.« Søren Kierkegaard, *Concluding Unscientific Postscript to the Philosophical Fragments* (1846).
2. »A tragedy, then, is the imitation of a noble and complete action, having a certain magnitude, made in a language spiced up by diverse kinds of embellishment brought in separately in the parts of the work. This imitation is achieved through characters, not through narration; and, through pity and fears, it accomplishes the catharsis of such emotions. By 'language spiced up' I mean a language with rhythm, harmony

and song; by 'kinds of embellishments brought in separately in the parts of the work' I mean that some parts are worked out in verse only and others with song.« Aristotle, *Poetics*, 6, 1449 b 24–28.

3. »A legally unrestricted majority rule, that is, a democracy without a constitution, can be very formidable in the suppression of the rights of minorities and very effective in the suffocation of dissent without any use of violence.« Hannah Arendt, *On Violence* (1970).
4. »Zigong asked: 'Is there one word that can serve as a principle of conduct for life?' Confucius replied, 'It is the word *shu*, or reciprocity: Do not do to others what you do not want them to do to you'. To what extent may this formulation of the Golden Rule, which can also be found in other cultures throughout history, be considered as a universal moral principle? Confucius (VI–V century BC), *Analects*, 15. 23.

Konačna rang lista 21. Međunarodne filozofske olimpijade izgleda ovako:

Zlatna medalja: Róbert Palasik (Mađarska); srebrna medalja: Theo Anders (Austrija), Abhinav Menon (Indija), Hye Jin Lee (Republika Koreja); brončana medalja: Petra Požgaj (Hrvatska).

Počasne medalje: Juan Nigri (Argentina), Esteban van Volcem (Belgija), Martin Kamenov Iliev (Bugarska), Anton Thorell Steinø (Danska), Jonathan Krude (Njemačka), Dominika Pankow (Poljska), José Forte (Portugal), Vraciu Cosmin Petru (Rumunjska), Denis Horvat (Slovenija), Léonore Stangherlin (Švicarska)...

Hrvatski predstavnici 2013. godine postigli su najveći uspjeh do sada – učenica Petra Požgaj osvojila je brončanu medalju.

Na sastancima Međunarodnog žirija, Međunarodnog odbora i Upravnog odbora IPO, prihvaćena je ideja Ivana Koleva za osnivanje Međunarodnog natjecanja »Filozofska sova«, po uzoru na matematičkog klokana. Navedeno natjecanje neće imati uske veze s IPO.

Bruno Ćurko

23. Svjetski kongres filozofije

Međunarodno udruženje filozofskih društava (FISP) svakih pet godina organizira Svjetski kongres filozofije, u suradnji s nekim od društava-članica. Za domaćina kongresa u 2013. godini izabrana je Atena, a kongres je održan pod osnovnom temom »Filozofija kao istraživanje i kao način života«.

Između 4. i 10. kolovoza 2013. godine filozofski život na Filozofskome fakultetu u Ateni, ali i u nekim drugim dijelovima grada, bio je i više nego raznolik. U okviru kongresa organizirane su četiri plenarne sjednice (»Filozofska metoda«, »Filozofija i znanosti«, »Filozofija kao praktična mudrost« i »Filozofija i javni život«), sedam zasebnih simpozija koji su tematizirali antičku i suvremenu grčku filozofiju, pitanja suvremenih trendova u epistemologiji, umjetnost i kulturu, te relacije između filozofije i religije, odnosno tehnologije i okoliša, dok je pak najviše izlaganja održano u ukupno 75 tematski podijeljenih sekcija, koje su obuhvatile gotovo sve aspekte i relacije relevantne za filozofiju. Kada se ovome pridoda i više od 60 pozvanih sekcija, brojni okrugli stolovi, studentske i poster sekcije, kao i prigodna umjetnička događanja, tada postaje jasnim što ovaj kongres čini najposjećenijim filozofskim događajem, barem u razdoblju od prethodnoga svjetskoga kongresa.

Tijekom impresivnoga otvaranja u amfiteatru Odeum na jugoistočnoj padini Akropole organizatori su se pohvalili podatkom od ukupno 3200 sudionika kongresa. Zsigurno najatraktivnijim događanjima na kongresu pokazale su se četiri večernje posebne sekcije, s limitiranim brojem slušaca, organizirane na značajnim povijesnim lokacijama u Ateni: na prostoru Platonove Akademije, Aristoteleova Liceja te na lokaciji koja je zabilježena kao mjesto razgovora Sokrata i Fedra. Posebno dojmljiva bila je sekcija održana na brdu Pnyx, mjestu gdje je rođena atenska demokracija, odmah pored podija s kojega su se Atenjanima obračali najznačajniji državnici i oratori, s prekrasnim pogledom na Akropolu i druge obližnje povijesne lokacije.

Šestero sudionika iz Hrvatske aktivno je sudjelovalo u raznim sekcijama organiziranima u okviru kongresa. Zdravko Radman organizirao je i vodio sekciju o filozofiji uma, Lino Veljak dvije o filozofiji povijesti, dok je Mislav Kukoč, predstavnik Hrvatskog filozofskog društva u FISP, vodio tri sekcije iz socijalne filozofije te sudjelovao na okruglom stolu o bioetici u 2013. godini. Također je organizirao i vodio pozvanu sekciju na temu »Bioetički dijalog u jugoistočnoj Europi«, na kojoj su nastupili predstavnici iz Grčke, Tur-

ske, Srbije, Makedonije, Bugarske te Hrvatske. Izlagačica iz Hrvatske, Ivana Zagorac, tom je prilikom predstavila integrativnu bioetiku, a pretečama europske bioetike bavila se u izlaganju u redovnoj sekciji iz bioetike. Pavo Barišić nastupio je u sekciji o političkoj filozofiji izlaganjem »Demokracija kao način života – filozofski *credo* Johna Deweyja«, dok je Marija Selak u sekciji o filozofiji povijesti izlagala na temu »Ljudska priroda i nova epoha«.

Praćenje kongresa bilo je znatno olakšano organizacijom svih događanja (izuzev četiriju posebnih sekcija) u prostoru vjerojatno najvećega filozofskog fakulteta u Europi, u kampusu Zografos u Ateni. U sadržajnome smislu obuhvaćene su sve relevantne teme iz širega područja filozofije, a kongres je ponudio i uvid u suvremena kretanja filozofije i njenih disciplina. Otežavajuću okolnost, međutim, predstavljalo je paralelno održavanje tematski srodnih sekcija. Unatoč sedam službenih jezika kongresa (engleski, francuski, njemački, španjolski, ruski, kineski i grčki), izlaganja u sekcijama mahom su održavana na engleskom, ruskom i kineskom, čak nerijetko i unutar iste sekcije. Njemački, kao jezik kontinentalne filozofije, gotovo se posve izgubio te brojnošću sekcija nije mogao konkurirati čak niti francuskome i španjolskome jeziku.

Posebnu pažnju sudionika privukla su predavanja nekih od danas najpoznatijih filozofa, u prvome redu Habermasa, za kojeg je bila organizirana i posebna počasna sekcija, jedina toga ranga na kongresu. U izlaganju je Habermas stavio naglasak na potrebu konstituiranja međunarodnoga prava i proširenje demokracije, dok je iz aktualne krize unutar Europske Unije iščitao sve snažniji konflikt između pravednosti i solidarnosti. Uz njega i (možda) Ernesta Sosa, najznačajniji sudionik kongresa bio meksički filozof Enrique Dussel, prema mjerodavnim prosudbama najveći latinoamerički filozof svih vremena. Organizirao je deset sekcija, koje su bile posvećene filozofiji oslobođenja (iz Dusselove filozofije oslobođenja izvedena je i čuvena teologija oslobođenja), kozmopolitizmu i globalnoj ekonomskoj pravednosti, ekolojskoj odgovornosti u epohi globalizacije, odnosu individualne i društvene promjene, odnosu Rawlsa, kritičke teorije i filozofije oslobođenja kao mogućem zajedničkom projektu, odnosu egzistencijalizma i filozofije oslobođenja, te krizi kapitalizma i suvremenoj progresivnoj filozofiji, zalažući se za uspostavljanje konsensusa u pogledu zadaće filozofije u našem vremenu. Vrlo iščekivano bilo je i predavanje Umberta Eca, no on na koncu nije došao pa je njegovo izlaganje pročitano, na žalost mnogobrojne okupljene publike.

U okviru kongresa održana je i opća izborna skupština Međunarodne federacije filozofskih društava tijekom koje je za domaćina sljedećega Svjetskog filozofskog kongresa (2018.) izabran Peking.

Lino Veljak
Ivana Zagorac

27th European Conference on Philosophy of Medicine and Health Care

Dvadeset i sedma europska konferencija o filozofiji medicine i zdravstvenoj skrbi (27th European Conference on Philosophy of Medicine and Health Care) pod nazivom »Inovacije u zdravstvenoj skrbi i znanostima o životu« održana je od 14. do 17. kolovoza 2013. godine u Baselu (Švicarska). Konferenciju su zajednički organizirali Europsko društvo za filozofiju medicine i zdravstvene skrbi (ESPMH) i Institut biomedicinske etike Sveučilišta u Baselu. Konferencija se sastojala od plenarnih izlaganja, posebnih seminara i pojedinačnih sesija. Plenarna izlaganja održali su neki od najpoznatijih stručnjaka u svojim poljima: Julian Savulescu, Margaret Battin, Alex Capron, Nicola Biller-Andorno, Ruth Chadwick i Anne Cambon-Thomsen.

Savulescuovo izlaganje pod nazivom »Ovlašteni za liječenje: važnost poboljšanja u medicini« ukazalo je na problematičnost sadašnjeg medicinskog tretiranja raznih poremećaja u ponašanju poput ADHD-a, koji su nekada ulazili u definiciju normalnoga te sukladno tome nisu zahtijevali liječenje. Margaret Battin u svome izlaganju »Oh, da! Muška kontracepcija (napokon)« uspostavila je paralelu između odgovorne primjene muške i ženske kontracepcije te sagledala mogućnosti muških kontracepcijskih pilula koje će uskoro biti dostupne na tržištu. Drugog dana konferencije plenarno izlaganje na temu »Inovacije, istraživanje na ljudskim subjektima i etika: konceptualni i praktični problemi duž granica uobičajenih pravila« izložio je Alex Capron. Plenarno izlaganje trećeg dana održala je Nicola Biller-Andorno i otvorila temu inovacija u zdravstvenoj skrbi te pitanja odgovornih zdravstvenih organizacija iz etičke perspektive. Posljednjeg dana plenarna izlaganja održale su Ruth Chadwick i Anne Cambon-Thomsen. Chadwick je tematizirala pitanje propulzivnog područja epigenetike, dok je Cambon-Thomsen propitala status genske informacije u zdravstvenoj skrbi i društvu.

Izuzev plenarnih izlaganja, sudionici su imali priliku nazočiti i posebnim seminarima koji su se ticali tema inovacije u informaciji i komunikacijske tehnologije, neinvazivne prenatalne dijagnostike i postavljanja prioriteta u inovacijama u javnom zdravstvu.

U sklopu konferencije održane su i brojne pojedinačne sesije na kojima su se okupljeni sudionici upoznali s najnovijim istraživanjima u području medicine, genetike, javnog zdravstva i bioetike. U tome smislu sesije su obuhvatile širok spektar tema, od biomedicinskog poboljšanja čovjeka, teorijskih tema u bioetici, ciljeva i prioriteta inovacija, odnosa zdravlja i bolesti, pitanja pravedne raspodjele i oskudnih resursa, napretka u ICT industriji, problematike javnog zdravstva, pitanja biobanki, ljudskih prava, personalizirane medicine i reproduktivne tehnologije, prenatalne dijagnostike, etičnosti publiciranja pa sve do metodoloških nedoumica u pristupu pojedinim problemima.

Besprijekorna organizacija simpozija, otvoren dijalog i kvalitetan izvankonferencijski program, od čega je potrebno posebno istaknuti mogućnost pohađanja rock opere *Igranje Boga* koja se bavi genskim inženjeringom, učinila su ovu konferenciju bioetičkim događanjem kojeg je zaista vrijedilo pohoditi.

Marija Selak

2. Ljetna škola filozofije, Prvić 2013.

Nakon prošlogodišnje prve Ljetne škole filozofije, članovi Udruge *Mala filozofija*, predvođeni voditeljicom Ljetne škole Ivanom Bogović, pripremili su i proveli drugu Ljetnu školu. Četrnaest mladih ljudi iz Zagreba, Zaprješća, Rijeke i Dugog Sela sedam su dana (17.–24. kolovoza 2013.) boravili u kampu »Sloga« na otoku Prviću, intenzivno se družeći s filozofijom i filozofskim sadržajima.

Na kraju Škole, sudionici su se izjasnili o svojim dojmovima. Većinu parametara ocjenjivali su ocjenama od 1 do 5, a prosječnu ocjenu navodimo u zagradi pored svake aktivnosti. Njihovi ukupni dojmovi su izuzetno dobri. Općenito, najmanje su bili zadovoljni hranom (3,64), ali i ta ocjena je vrlo visoka. Predavanja i radionice (4,14) te organizacija (4,28) dobili su više nego zadovoljavajuće ocjene, dok su dodatni sadržaji (4,36) i smještaj (4,36) najbolje ocjenjeni, što je zanimljivo jer su i sudionici i voditelji bili smješteni

u šatorima, no ipak u vrlo smirenom i opušte-
nom okolišu, blizu mora na otoku na kojemu
nema automobila. Dodatni sadržaji uključiva-
li su projekcije filmova koji su usko vezani
s filozofijom (*Sofijin svijet* i *Grad svjetlosti*),
anarhističku slušaonicu, filozofsku večeru, fi-
lozofsku zabavu, ali i posjet novootvorenom
muzeju Fausta Vrančića (koji je i pokopan u
crkvi na Prviću). Kada se tome doda i lijepo
vrijeme koje je cijelo vrijeme pratilo Školu,
visoke ocjene nisu iznenađenje.

Ljetna škola službeno je započela u popo-
dnevnim satima 17. kolovoza 2013. Putova-
nje koje je većini trajalo cijelu noć, smještaj
u šatore te pripreme i pomoć oko uređenja
okoliša i prostora za predavanja i radionice
nisu omele učenike da, unatoč snenim oči-
ma, prisustvuju otvaranju. Otvaranje nije bilo
tipično, već se radilo o kratkoj radionici so-
kratškog dijaloga koju je vodio Bruno Čurko.
Tijekom radionice podijeljene su dužnosti,
kao i dnevni filozofskih zapažanja. Prvu
aktivnost sljedećega dana, »Logičke igre 1«,
vodili su Katarina Stupalo i David Karasman
(u evaluacijama ocijenjena s 4). Kroz zani-
mljive primjere sudionici su osvještavali što
je to logika i rješavali ne baš tako jednostavne
logičke zadatke. Nakon kupanja u moru i ve-
čere održana je »Anarhistička slušaonica«
uz raspravu koju je vodila Ivana Bogović. Kroz
tekstove pjesama raspravljalo se o anarhiji,
njenoj realnoj ostvarivosti i o mogućoj kritici
takva uređenja.

Drugi dan počeo je predavanjem Davida Ka-
rasmana »Filozofija društva« (4,14). Sudioni-
ci su na radionici osmišljavali i kreirali najbo-
lje državno uređenje. U popodnevnim satima
Katarina Stupalo održala je predavanje »Fi-
lozofija identiteta« (4,21). Sudionici su kroz
razgovor s voditeljicom radionice raspravljali
o problemima identiteta, njegovim različitim
aspektima te su se bavili definiranjem pojma
identiteta. Navečer je bila projekcija filma *So-
fijin svijet*, adaptacije istoimene knjige autora
Josteina Gaardera. Rasprava nakon filma nije
u cijelosti ispunila svoj cilj. Čini se kako je
ovaj film prepun novih informacija i spozna-
ja, tako da polaznici i nisu bili oduševljeni.

Treći dan započeo je nastavkom umnog tren-
niranja uz »Logičke igre 2« (4). Učenici su
nastavili s rješavanjem tzv. logičkih mozga-
lica za koje su pokazali veliki interes, a vo-
ditelji radionica su ih upućivali u pogreške u
procesu zaključivanja te u načine rješavanja
pojedinih tipova zadataka. Nakon logičkih
igara uslijedila je radionica »Znanje je moć«
koju je održala Ivana Bogović. Sudionici su
pokušali odrediti vrste znanja, upoznali su se
sa Sokratovom filozofijom i Platonovom pris-
podobom o špilji, Descartesom i Baconom.
Na kraju su pokušali doći do odgovora kakvo

nam to znanje daje moć i o kakvoj moći se
radi. Večernji dodatni program uključivao je
projekciju filma *Grad svjetlosti*. Nakon pro-
jekcije filma razvila se zanimljiva rasprava o
političkim uređenjima, traganjem za znanjem,
Platonovoj špilji...

Četvrti dan započeo je radionicom »Argu-
mentacija i konceptualizacija« (4,21), vo-
ditelja Zorana Kojčića, u kojoj su korištene
filozofske metode kako bi se učenicima pre-
dočila učinkovita rješenja problema iz svako-
dnevnog života. Popodnevnu radionicu »Što
je umjetnost« (4) vodio je Bruno Čurko.
Osnovna metoda ove radionice bila je sokrat-
ski dijalog – propitivanje onoga što mislimo
da znamo, izazivanje sumnje, dolaženje do
odgovora kroz diskusiju i odbacivanje jednih
te postavljanje drugih teza. Kroz interakciju
i intelektualnu provokaciju učenike se animi-
ralo da razmišljaju i raspravljaju o tome što
umjetnost. U radionici se od sudionika tražila
jasnoća, čistoća definicije i nedvosmislenost
u izražavanju.

Peti dan započeo je filozofskom šetnjom
(3,86), metodom koju je razvio Peter Harte-
loh iz Nizozemske. Voditelji radionice bili su
Zoran Kojčić i Bruno Čurko. Svi sudionici
dobili su jednu poslovicu ili jednu znamenitu
rečenicu, koju su morali konceptualizirati,
odnosno tu rečenicu sami sebi opisati jednim
pojmom. Nakon toga svi u tišini krenuli smo
u šetnju. Kada bi netko od sudionika vidio ne-
što vezano uz svoj pojam, tada bi uzviknuo
»stop!« te morao svima pojasniti koji je njegov
koncept/pojam i što ga je na njega podsjetilo.
Nakon što je sudionik to učinio, morao je od-
govoriti na dva pitanja koji su postavili ostali
sudionici.

U popodnevnim satima predavanje »Leonar-
do da Vinci – 7 životnih principa« (2,57) odra-
dila je gošća, članica Udruge *Nova Akropolis*,
Jasminka Zoretić. Ona je u svome predavanju
tumačila sedam životnih principa Leonarda
da Vincija, uz zanimljive priče o Leonardovom
životu, Leonardovim bilježnicima itd. U
večernjim satima organiziran je posjet muzeju
Fausta Vrančića. Kasno navečer Bruno Čurko
održao je predavanje »Hrvatski filozofi rene-
sance« (3,14). On se u predavanju, potaknut
posjetom muzeju, usredotočio na tri filozofa
(Petrić, de Dominis, Faust Vrančić) koji su
pak povezani s tri hrvatska otoka (Cres, Rab
i Prvić).

Šesti dan započeo je s »Mobilnom filozofi-
jom« (4,79) voditelja Zorana Kojčića. Kojčić
je sudionicima ali i voditeljima pokazao kako
se preko suvremene tehnologije može voditi
filozofska rasprava. Popodne je bilo rezervi-
rano za filozofski *café*. Pretpostavka je da se
ova suvremena metoda filozofije u praksi prvi
put dogodila na otoku Prviću. Iako je bila na-

javljena tema »Postoji li Bog?« sudionici su, kako je to običaj u filozofskom *caféu*, sami odabrali temu i odlučili se za »Život nakon smrti«. Rasprava koju je raspirio filozofski *café* potrajala je puno više od predviđenih sat i pol. Odmah nakon rasprave započele su pripreme za filozofsku večeru i filozofsku zabavu. Uz večeru, palačinke i dodjelu diploma i knjiga (koje su nam donirali Institut za filozofiju i Hrvatsko filozofsko društvo), razgovor je potrajao do kasno u noć. Sedmi dan bio je predviđen za povratak kućama te je preskočena filozofija i filozofiranje (osim neslužbeno).

Ukupni dojam druge Ljetne škole je vrlo dobar. Svi učenici (100%) u evaluacijskom listiću navode kako su na Ljetnoj školi filozofije promišljali o stvarima o kojima inače ne promišljaju, a samo 7,7% učenika dvoji o svom dolasku na sljedeću Ljetnu školu. Učenici su naveli relativno malo loših strana Ljetne škole, najčešće se spominju »dosadna predavanja« u kojima nema interakcije, odnosno ona koja su bila organizirana na klasičan *ex-cathedra* način. To se slaže s njihovim isticanjem radionica i interaktivnih predavanja kao pozitivne strane. Druga Ljetna škola filozofije na Prviću pokazala je kako postoje načini i metode kako se srednjoškolce može zainteresirati za filozofiju, kako ih se može potaknuti na dublje i kvalitetnije mišljenje te kako i neformalni oblici nastave mogu biti i više nego uspješni.

Bruno Ćurko

Konferencija »Philosophy and Democracy: Deliberative Democracy«

Ovogodišnji, osmi po redu simpozij ciklusa »Filozofija i demokracija« koji se održao od 1. do 6. rujna 2013. godine u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva i Inter University Centra u Dubrovniku, bio je posvećen pitanjima deliberativne demokracije.

Demokracija i filozofija oduvijek su bile vezane: istodobno se pojavljuju na tlu antičke Grčke, a zajedno i stoljećima kasnije pokušavaju razriješiti pitanja pravednosti i pitanja prikladnosti političkih sustava od kojih je jedan od najrelevantnijih upravo demokracija, još od Solonova ocrtavanja njenih glavnih karakteristika.

A mjesto koje je u političkim poretcima klasične klasifikacije preuzela demokracija, sada

unutar demokratskih oblika vlasti polako zauzima deliberativna demokracija (ili, kako se još naziva po J. Dryzeku, diskurzivna demokracija) kao njen mogući budući oblik.

Riječ je novom obliku demokracije koji, za razliku od klasične predstavničke demokracije zasnovane na principu glasovanja, za temelj ima autentičnu deliberaciju (od lat. *deliberare* – svjesno, promišljeno (razmotriti)) kao ključni element u zajedničkom donošenju odluka pri čemu se kombiniraju elementi vladavine većine i konsenzusa. Ovdje slobodni i jednaki građani odluke donose uz pomoć općeprihvatljivih razloga s ciljem dolaska do rješenja koje bi u najvećem mogućem stupnju odgovaralo aktualnoj stvarnosti. Time se raniji princip preferencija pri glasovanju zamjenjuje kolektivnim savjetovanjem oslobođenim nejednakosti političke moći i drugih pritisaka. U tom se smislu govori o deliberativnoj demokraciji kao humanom demokratskom obliku koji za svrhu ima nadilaženje ograničenja predstavničke demokracije, kao i sprječavanje zanemarivanja volje naroda pri čemu ključnu ulogu imaju komunikacijski mehanizmi kao uvjet mogućnosti njene realizacije.

Ovu ideju uključivanja građana u procese donošenja odluka i ideju o legitimitetu zakona na osnovu procesa deliberacije, u praksi je moguće kombinirati i s klasičnom neposrednom ili direktnom i posrednom ili predstavničkom demokracijom. Pri tome se govori ili o elitnoj ili o populističkoj deliberativnoj demokraciji: u prvom slučaju deliberacija se odnosi na (primjerice zakonodavna i sudska) ovlaštena tijela koja donose odluke, dok se u drugom slučaju odnosi na mogućnost participacije svih zainteresiranih građana u donošenju konkretnih odluka.

Rasprava o deliberativnoj demokraciji i ovim njenim izrazima postaje ključnom temom aktualnih rasprava o demokraciji u društvenim znanostima i suvremenoj političkoj teoriji. Pri tome su najpoznatiji teoretičari koji je razvijaju, i to s različitih pozicija i iz različitih tradicija političke kulture, John Rawls s teorijom konsenzusa i Jürgen Habermas s diskursnom teorijom.

Sam termin 'deliberativna demokracija' skovao je 1980. godine Joseph M. Bessette u svome istoimenome djelu o principu većine u predstavničkim vladama, no istu ideju možemo pratiti i ranije, gotovo kroz cijelu povijest civilizacije. Tako s empirijske strane sličnosti nalazimo već s lovačko-sakupljačkim narodima koji koriste sličan način donošenja odluka u vremenu prije organizacije podjele rada čime dolazi do uspostave novih formi vladavine, dok s teorijske strane začetke ideje nalazimo već kod Aristotela.

Izlagači na ovoj konferenciji iznijeli su i otvorili pitanja povijesti deliberativne demokracije, mogućnosti njene realizacije, analize razloga i uvjeta njena ostvarenja kod pojedinih autora i iz perspektive konkretnih problema. Svrha ovoga skupa bilo je ispitivanje relevantnosti, mogućnosti i prikladnosti deliberativne demokracije, a u razlici spram prevladavajućih liberalnih i republikanskih demokratskih modela.

Naime, deliberativna demokracija teži sintezi liberalne i republikanske demokracije kojom bi se izbjegle njihove pristranosti. Dok se participacija u zajedničkom loše prihvaća s pozicije liberalnih teorija, dotle republičke teorije mogu dovesti do opasnosti zbog prevelike homogenosti koja bi negativno utjecala na pluralizam društva. Sintezom se teži nadilaženju upravo ovih negativnih karakteristika. A njenom ostvarenju, koje u temelju ima javnu upotrebu uma i komunikacijske teorije, moguće je pristupiti na dva načina: putem Johna Rawlsa koji se usmjerava na institucionalne oblike deliberacije, odnosno putem Jürgena Habermasa koji teži nadilaženju parlamentarnog okvira i proširenju prostora deliberacije na javni prostor.

Ovdje su kratko izloženi sadržaji izlaganja pri čemu pratimo osnovnu nit razvoja problema deliberativne demokracije: krećemo od izlaganja koja problematiziraju demokraciju uopće i njene specifične modele, pa preko izlaganja o deliberativnoj demokraciji kao takvoj i mogućnosti njene realizacije dolazimo do pitanja tolerancije, dijaloga, edukacije i mogućnosti tematizacije Rawlsove deliberativne koncepcije.

Navedeno pitanje odnosa liberalne i republikanske demokracije otvorio je Stefano Sacchino (Njemačka) postavljajući ga kao generalni odnos republikanizma i demokracije. Naglašavajući nužnost i važnost njihova razlikovanja, s obzirom da se republikanizam bazira na društvu imanja, ističe sumnjičavost republikanske misli prema političkom sudu naroda i njenu podređenost potrebama aristokratsko-meritokratske građanske elite. S druge strane, demokracija se u razmatranim predmodernim vremenima najčešće koristi kao pejorativan naziv za anarhično, razuzdano stanje nestabilne vlasti. Utoliko zanimljivijim nalazi što je demokracija kod ranih engleskih autora nailazila na pozitivan stav, pri čemu navodi svojevrstnu kombinaciju misli trojice autora (Nedham, Wither, Streater), a u svrhu postavljanja pitanja o mogućnosti alternative deliberativnoj demokraciji u demokratskom republikanizmu.

S druge strane, Jesús Padilla Gálvez (Španjolska) u svome izlaganju iznio je kritičku analizu mogućnosti demokracije uopće. Pri tome

je krenuo od izvjesnosti upitne učinkovitosti demokracije kao modela predstavljanja građana preko sustava glasovanja koji se samorazumljivo uzima kao centralni mehanizam donošenja političkih odluka. Takvo ponašanje je, prema autoru, dovelo do konflikta u zapadnome svijetu. Naime, glasovanje iskorištavaju populistički političari, dok se po strani ostavlja golema većina građana kojima manjka političkoga znanja. Time antička ideja odgoja (grč. *paideia* – odgoj, odnosno odgojni razvoj tijela i ljepote duha kao priprema za uključenje u politički život) pada u vodu: od 1970-ih pratimo porast specijalizacije građana, ali i pad u građanskoj edukaciji. Rezultat toga je manjak interesa i uključivanja građana u politička pitanja. Posljedično, 1990-ih godina demokratskom scenom zavladaše su populističke stranke koje nerijetko ostvaruju vlast uspostavom vladavine svjetine i koaliranjem s ohlokratskim strankama koje teže dobivanju glasova politički manje obrazovanih građana nudeći im pojednostavljeni politički diskurs. Time se stvara situacija tzv. »kaznenih glasova« i neutralizira dvostranački sustav u mnogim zemljama Europe. U tome smislu, pitanje kojeg Gálvez postavlja, uz paralelno naglašavanje važnosti povratka odgoju mišljenom kao *paideia*, je pruža li možda deliberativna demokracija, kao novi modus demokracije, moguće korisne instrumente za neutralizaciju vladavine mase (mišljene kao rulja, eng. *mob*), s obzirom da se pokazalo da i ona također ima svoje slabosti i ograničenja.

Jörg Wernecke (Njemačka) također se bavio sličnom temom, ali iz perspektive određenijeg pitanja opće prikladnosti deliberativne demokracije. Pitanje koje je on postavio je stalno važeći problem u demokratskim društvima (i čest uzrok njihove generalne kritike), a koji postaje posebno aktualan uvođenjem širih slojeva u diskusiju o pitanjima od općeg značaja. To je pitanje razlike, odnosa i znanja eksperata i građana koji su, svatko na svoj način, nekompetentni. Naime, dok građanima nedostaje profesionalna, dotle ekspertima nedostaje socijalna i politička kompetencija. Stoga je pitanje može li participatorna demokracija, za koju su postojale nade ne samo o nadvladavanju političke apatije nego i o difuziji socijalnopolitički kontroverznih pitanja javnim konsenzusom, razriješiti ovaj problem nastao zbog povećane individualne specijalizacije i istodobnog manjka razvoja građanskog duha, odnosno onoga pada o kojemu je govorio i Jesús Padilla Gálvez.

Nakon općih kritičkih promišljanja demokracije i napose deliberativne demokracije kao pokušaja nalaženja odgovora na suvremene zahtjeve društva, Pavo Barišić (Hrvatska) iznio je Aristotelovu, najraniju viziju deli-

berativne demokracije. Istaknuo je da joj se korijeni trebaju tražiti u antičkoj Grčkoj kao mjestu koje je naglašavanjem važnosti donošenja odluka za političku zajednicu visoko cijenilo deliberaciju, tj. kolektivno razmatranje, savjetovanje i debatu. Iako već Tukidid govori o uzdignuću deliberacije za Perikla, vrhunac antičke refleksije o njoj nalazimo kod Aristotela. Prema njemu, kolektivna odgovornost zahtijeva sudjelovanje svih građana u realnoj politici. A takvim uključivanjem mnoštva doseže se opća kognitivna i moralna razina koja je viša od razine nekolicine eksperata, čime ovo izlaganje u određenome smislu daje moguće odgovore na izlaganje Jörga Wernecke. Naime, bez obzira na individualnu savršenost, kolektivni um i kolektivna vrlina uvijek su joj nadređeni, a zbog pluriperspektivnosti rasprave kojoj mnoštvo otvara prostor. Uz to, izmjena misli pozitivno utječe i na individualni razvoj pojedinaca, kao i na stabilnost, prilagođenost te teorijsku i praktičnu mudrost političke zajednice u cjelini. Ovi pozitivni elementi vrijede i danas, kao i opasnost demagogije i iracionalnosti koje Aristotel također navodi. Stoga autor zaključuje da politika nije niti čista procedura kako ju je mislio Rawls, niti racionalni diskurs kako ju je mislio Habermas, već praktična mudrost, prosudba i stvar deliberacije.

Nakon ovoga izlaganja koje nas na određeni način uvodi u suvremene autore deliberacije, u sljedećem nizu navodimo autore koji kritički preispituju teze Jurgena Habermasa kao najvećeg suvremenog zagovornika deliberativne teorije.

Karl-Heinz Nusser (Njemačka) u svome referatu propitivao je određenje ljudskih prava i dostojanstva čovjeka u Habermasovoj teoriji, primarno u djelu *Faktizität und Geltung*. Ovdje Habermas utemeljuje ljudska prava u diskursu kao subjektivna prava koja imaju važenje tek kao derivat demokratskih prava. Njegove pozicije autor kritizira iz perspektive tradicionalne razlike prirodnog i pozitivnog prava, koju Habermas odbija. Naime, Nusser smatra kako ljudska prava i dostojanstvo kao prirodna prava proizlaze iz same ljudske biti, odnosno apriorno važe i utoliko prethode pozitivnom pravu. Autor također kritizira Habermasovu ideju svjetske deliberativne demokracije koja se zasniva na moralnoj prosudbi o ljudskim pravima putem javnih diskusija koje bi za cilj imale opći konsenzus. Ovdje kritika polazi od konkretnih primjera javnih debata koje ne uspijevaju ispuniti Habermasove zahtjeve. Štoviše, autor zaključuje kako to praktično padanje moći principa diskursa implicira jačanje razloga apsolutne vrijednosti ljudskoga dostojanstva i morala koje drži granicama ovoga radikalnog demokratskog

koncepta. Konačno, kritizira se i Habermasovo stavljanje demokracije i ljudskih prava u unutarnji međudnos iz perspektive nedemokratskih vladavina. Naime, ako prihvatimo Habermasov stav o njihovoj međusobnoj uvjetovanosti, ujedno pristajemo na stvaranje prepreka za širenje osnovnih ljudskih prava u autokratskim oblicima vlasti koji su još uvijek prisutni i u kojima potreba za njima nedvojbeno postoji.

Kritiku Habermasovih pozicija nastavio je Hans-Otto Mühleisen (Njemačka) koji je izložio novu kritiku Habermasova promišljanja teorije demokracije. Habermas je ostao vjeran središnjoj funkciji jezika i teorije komunikativne akcije koja se utemeljuje u bitnoj razlici međusobnog razumijevanja završnih govornih činova i komunikacijskih akata, odnosno interakcije u kojoj komunikacija služi kao mehanizam za koordinaciju planova pojedinih aktera. U ovome izlaganju autor nije opovrgavao na tome utemeljenu njegovu raniju kritiku povijesnih primjera, već je dodatno ilustrirao, kako drži, Habermasov nesklad ideje i stvarnosti. U tome smislu, starija kritika stoji kao osnova za analizu Habermasovih novih izjava o internetu koje je integrirao u svoj sustav mišljenja, a koje se može analizirati s razumijevanjem modernih demokracija. Autor smatra da ako je Habermasu ukalupljivanje u komunikaciju (koja se realizira i internetom) ključ deliberativne politike, onda to znači da joj je cilj ne u dobrom životu, sreći ili otklanjanju patnje, nego u »slobodnom plutanju« (njem. *freien Flottieren*), odnosno razmišljanju. A ako je realan sadržaj u ukalupljivanju politike, autor postavlja pitanje o odgovornosti ove, kako je naziva, »isprazne politike«.

Henning Ottman (Njemačka) u svome je referatu »Was man von der deliberativen Demokratie erwarten kann?« iznio kritiku Habermasove pozicije koja deliberativnu demokraciju drži sintezom gore spomenutih republikanskih i liberalnih elemenata uz izostajanje njihovih nedostataka. Prema autoru, upravo se ova sinteza dvaju gore spomenutih tipova demokracije pokazuje nedostatnom, a uzrok vidi u tome što Habermas s jedne strane karikira republikansku demokraciju izostavljajući neke od njenih ključnih elemenata, dok, s druge strane, pretjeruje u idealizaciji deliberativne demokracije što je rezultat precjenjivanja demokratskog diskursa i podcjenjivanja postojeće potrebe djelovanja. Uz to, deliberativna demokracija nosi obećanje pobjede demokratske kvalitete kroz zajedničko savjetovanje čemu zamjerku autor također nalazi na praktičnoj razini u konfliktu s realnošću javnosti masmedija. Tako ova teorija, obzirom na svoje nedostatke, prema autoru

može biti samo teorijom javnog savjetovanja, ali ne i zajedničkog donošenja odluka.

Tu je tezu na određeni način stavio u pitanje Mislav Kukoč (Hrvatska) u svome izlaganju naslovljenom »Deliberative Democracy and Globalization« u kojemu je ispitivao položaj i mogućnost deliberativne demokracije na globalnoj razini. Iako polazi od činjenice istodobnosti ubrzanog razvoja globalizacije i značajnoga rasta liberalne demokracije, autor drži da je teško tvrditi da prevladavajući procesi neoliberalne globalizacije potiču razvoj demokracije i vladavinu prava. Dapače, nadnacionalna manifestacija globalizacije pokazuje neprikladnost tradicionalne liberalne demokracije koja se ostvarivala zatvorena u granicama nacionalne države. Stoga tu nastaje potreba za razvojem zamjenskih demokratskih oblika koji bi odgovarali suvremenoj situaciji, a koji se mogu ostvariti visokorazvijenim informatičkim tehnologijama koje omogućavaju laku globalnu komunikaciju. Buduća elektronska ili digitalna demokracija mogla bi pomoći ostvarenju potencijala globalnoga prostora koji su u državnome okviru zatvorenoj demokraciji bili nedostižni, napose ostvarenju deliberativne demokracije. No s druge strane, ističe autor, ovoj ideji razvoja deliberativne demokracije, unatoč razvoju uvjeta njene formalne mogućnosti, nalazimo i značajne političke i društvene prepreke sadržane u činjenici demokratskog deficita u nadnacionalnim agencijama i akumulaciji kapitala u multinacionalnim kompanijama bez mogućnosti javne kontrole, što ostaje problemom ne samo globalne nego i svake druge nadnacionalne demokracije.

O deliberativnoj demokraciji na višoj razini se bavio i Klaus-Gerd Giesen (Francuska) koji je na tragu Habermasa promišljao mogućnost deliberativne demokracije na razini Europske Unije. Kako Jürgen Habermas započinje svoj deliberativni projekt na nacionalnoj razini, u aktualnoj se situaciji postavlja pitanje o mogućnosti razvoja deliberativne demokracije na nivou Unije. Drugačije postavljeno, pitanje je je li za Uniju rezervirana tek republikanska demokracija, pri čemu se posebna pozornost treba usmjeriti na Habermasovo razumijevanje krize Eurozone. Kako Habermas pretpostavlja da će ona potaknuti jače integriranje političke zajednice, u situaciji izostanka javne sfere na ovoj nadnacionalnoj razini, autor drži da je Habermas ne samo politički i ekonomski naivan nego i u kontradikciji sa svojim strogim općim zahtjevima za deliberativnu demokraciju.

Istim problemom bavila se i Olga Simova (Bugarska) koja je također kritički raščlanila Habermasovu ideju o mogućnosti deliberativne demokracije na nadnacionalnoj razini. Iako je

potreba za transnacionalnom demokracijom i demokracijom na globalnoj razini nužna, postavlja se pitanje mogućnosti i načina njene realizacije. Prema Habermasu, nadnacionalna demokracija je nužna zbog globalizacije koja dovodi do smanjenja učinkovitosti države, gubitka političke legitimnosti i gubitka građanske solidarnosti u multikulturalnom društvu. No, osim definiranja uvjeta važnosti takvog vida demokracije, važno je i postaviti tezu o slučajnosti spone između suverenosti države i ljudi kako bi se uspjeli osloboditi državnog okova, a što je problematično iz činjenice njihove sukcesivnosti. Nadalje, kao i Henning Ottmann, i Simova kritički preispituje Habermasov pokušaj nadilaženja antagonizma liberalnog i demokratskog principa, ovdje iskazanog kao antagonizam ljudskih prava i suverenosti. Pri tome upozorava na Habermasovo olako ukidanje antagonizma pomoću dokazivanja njihove međusobne dedukcije i redukcije. Za autoricu problem ovdje leži u samoj demokratskoj logici. Odnosno, u različiti odnosa demokratskog i liberalnog principa na razini države i na nadnacionalnoj razini, kao i u Habermasovoj tvrdnji da je demokracija rezervirana za konkretne slučajeve poput Europske Unije i nije moguća na globalnoj razini zbog izostanka globalne javnosti i globalne građanske solidarnosti.

Specifična pitanja teorije Jürgena Habermasa tematizirali su Christo Todorov (Bugarska) i Sulejman Bosto (Bosna i Hercegovina). Christo Todorov izložio je važnost ideje dijaloga, kao jedne od najvažnijih u suvremenoj filozofiji uopće, za deliberativnu demokraciju. Pri tome istražuje pitanje je li teorija deliberativne demokracije usklađena s općim uvjetima mogućnosti dijaloga. S druge strane, na temelju Habermasove argumentacije, Sulejman Bosto kritički razmatra pitanje odnosa problema tolerancije i postsekularnog društva. Naime, ako je tako da je čovjek u ovome modernome postsekularnome društvu na »odlasku« iz staroga prosvjetiteljskoga sekularizma, postavlja se pitanje o otvorenim mjestima i teškoćama »recipročnih spoznaja pravila tolerantnih zaobilaženja« između religije i kulture u trenutku postsekularnog »povratka« religije i njenih zahtjeva.

Iako je većina izlaganja bila temeljena na raščišćavanju mogućnosti deliberativne demokracije i njenim elementima u vizuri Habermasa, Bruno Ćurko (Hrvatska) je na osnovu djela *Logic: Theory of Inquiry i Democracy and Education* Johna Deweya iznio tezu o mogućnosti ponovnog promišljanja njegova obrazovnoga procesa kao puta prema deliberativnoj demokraciji povećanjem interesa učenika za društvena pitanja i razumijevanjem koncepta »istraživačkih zajednica« čiji je ključan element upravo deliberacija.

Marita Brčić Kuljiš (Hrvatska) također se pozabavila pitanjem deliberativnih elemenata kod drugih autora, i to kod Johna Rawlsa. Okosnicu teze činio je Rawlsov članak »The Idea of Public Reason Revisited« u kojemu Rawls iznosi da su ideja javnoga uma, okvir konstitucionalnih demokratskih institucija koji omogućava deliberativna zakonodavna tijela i znanje i želja građana da slijede javni um i ostvaruju njegov ideal u svome političkome djelovanju, tri osnovna elementa deliberativne demokracije. Prema autorici, upravo to je bilo osnovom povezivanja tendencija deliberativne demokracije s Rawlsovim političkim liberalizmom čiji su temeljni elementi demokratskog građanstva, principa reciprocnosti i konsenzualnosti također išli tome u prilog. Njena je teza, nasuprot, kako ovakav Rawlsov stav ne znači Rawlsovo zagovaranje deliberativne demokracije već tek korištenje njenih elemenata u svrhu osiguravanja stabilnosti liberalne demokracije, što je i dodatno kritički ispitano u raspravi usporedbom sadržaja Rawlsovih ranijih djela.

U ovim referatima prezentirana su otvorena pitanja aktualnih rasprava o budućnosti i mogućnostima deliberativne demokracije kao novog izričaja demokratske tradicije. U vremenu mogućnosti uspostavljanja javne sfere uspostavom nadnacionalnih oblika komunikacije i nadnacionalnih mjesta javne diskusije (poput globalnih medija), mogućnosti za realizaciju svjetske radikalne demokracije mišljene na Habermasovom tragu čine se prilično velikima. No, kao što je naglašeno i u izlaganjima, postoji i cijeli niz prepreka, od upitnosti unutarnje konzistentnosti teorije i njenog odgovaranja činjenicama, do realnoga manjka demokratskičnosti na nadnacionalnoj razini, prvenstveno na području ekonomije. Upravo kritička preispitivanja ovih vrlo aktualnih pitanja, napose u situaciji krize Europske Unije i nedavnoga kolapsa svjetske ekonomije, zadaća su i mjesto angažmana političke filozofije kao mjesta razboritog promišljanja mogućnosti političke prakse.

Anita Lunić

Konferencija »The Posthuman: Differences, Embodiments, Performativity«

Peta konferencija serije konferencija *Iznad humanizma* pod nazivom »Posthumano: razlike, utjelovljenja, performativnost« (5th Conference of the Beyond Humanism Conference Series: The Posthuman: Differences,

Embodiments, Performativity) održala se u Rimu na Sveučilištu Roma 3, od 11. do 14. rujna 2013. Konferenciju su zajednički organizirali Sveučilište Roma 3, Sveučilište Erlangen–Nürnberg, Sveučilište u Aegeanu i Dublinsko gradsko sveučilište. U sklopu konferencije održana su brojna izlaganja koja se tiču teme posthumanizma, transhumanizma i metahumanizma, točnije odnosa čovjeka i tehnološkog napretka.

Konferenciju je otvorila sesija o metahumanizmu. Metahumanizam je filozofsko-umjetnički koncept koji su osmislili Jaime del Val i Stefan Lorenz Sorgner, a koji ujedinjuje aspekte transhumanizma i posthumanizma. Brojne druge sesije dotakle su se uobičajene kiborške problematike, od produženja životnoga vijeka i tehnoloških mogućnosti postojanja kiborgom, novih medija, pitanja tijela i tjelesnosti, odnosa ljudskih bića, životinja i drugih entiteta, odnosa posthumanizma i umjetnosti: posthumanog u filmu, romanima, kulturi, obrazovanju, estetici, pa sve do posthumane ontologije.

Plenarno izlaganje pod nazivom »Ja, kiborg« pripalo je Kevinu Warwicku. Warwick je britanski znanstvenik i profesor kibernetike na Sveučilištu u Readingu. Široj javnosti Warwick je poznatiji po istraživanjima u području robotike u smislu istraživanja mogućnosti »sjedinenja« čovjeka s računalom, točnije spajanja ljudskog živčanog sustava s računalnim sučeljem. U svome izlaganju Warwick je upoznao sudionike s najnovijim smjerovima svojih istraživanja. Među ostalim, spomenuo je i pokušaj kreiranja moždanih stanica koje se, nakon što su »uzgojene«, priključuju na »uređaj za kretanje« kako bi se otkrila njihova sposobnost učenja na temelju pokušaj/pogreška metode. Prilikom detaljnijeg pojašnjavanja samoga postupka, Warwick je također pojasnio odakle mu »materijal« za njegova istraživanja: riječ je o kupljenim abortiranim fetalnim stanicama. Nakon što je Warwick usputno spomenuo da on zna da je takav postupak možda etički dvojbjen, nitko od okupljenih sudionika konferencije, među kojima su bili i brojni bioetičari, nije postavio pitanje kako se to radi i zašto je to uopće moguće. Publici su se, naime, kao što je to nažalost često slučaj, mnogo zanimljivijima učinila tehnološka postignuća, nego način na koji su ona nastala.

Osim teorijskoga dijela koji se sastojao od promišljanja posthumanizma, konferencija je obuhvatila i »praktični« dio. Tako je u sklopu konferencije održano nekoliko performansa i jedna izložba. Prvog je dana konferencije otvorena izložba fotografija *Posthumano*, autora Giselle Sorrentino, Patricia Millarda i Angela Marina. Isabel de Leronzo održala

je performans pod nazivom *Posthumana Frida Khalo*, a posljednjeg je dana konferencije upriličena modna revija Shakhmara Iki Om *Odijevanje budućnosti*.

Marija Selak

22. Dani Frane Petrića, simpozij »Perspektive filozofije«

Dvadeset i drugi *Dani Frane Petrića* i ove su se godine tradicionalno održali u Cresu, rodnome gradu ovoga značajnoga hrvatskoga filozofa, i to od 22. do 28. rujna 2013., u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, a pod pokroviteljstvom predsjednika Ive Josipovića, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH te Primorsko-goranske županije. Pored stalne teme, koja već godinama promišlja djela hrvatskih filozofa, glavnom se temom ovogodišnjeg simpozija, pod nazivom »Perspektive filozofije«, željela propitati uloga filozofije te njezin položaj u suvremenom svijetu, ali i budući potencijal novih filozofskih disciplina. Simpozij je ove godine okupio preko stotinu izlagača iz petnaestak država svijeta.

Simpozij su u ponedjeljak 23. rujna pozdravnim govorima otvorili Ivana Zagorac i Bruno Ćurko kao predsjednici Programskoga odbora simpozija, a zatim su se okupljenima obratili gradonačelnik grada Cresa Kristijan Jurajko, predsjednica Hrvatskog filozofskog društva Nada Gosić, direktorica hotela *Kimen* Mirjana Parat te Mislav Kukoč u ime Međunarodne federacije filozofskih društava (FISP). Radni dio simpozija započeo je dvama plenarnim predavanjima, onim Nenada Miševića (Slovenija) naslovljenim »Funerals of Philosophy – Continental and Analytic« te predavanjem Line Veljaka (Hrvatska) »Das Ende der Philosophie«. Oba su predavača progovorila o diskursu sve češće spominjanog *kraja* filozofije, posljedicama koje on za sobom ostavlja te o općenitoj svrsi filozofije.

Nakon plenarnih izlaganja, simpozij je nastao s radom u četiri paralelne sekcije, u kojima su izlagači predstavili svoje radove na engleskom, njemačkom i hrvatskom jeziku. Širina i aktualnost ovogodišnje glavne teme otvorila je brojne mogućnosti izlagačima. U prva dva bloka izlaganja našli su se radovi koji su tematizirali odnos filozofije i srodnih disciplina – propitujući neke od osnova humanističkih znanosti uopće, a bilo je govora i o problemima fizike i metafizike, politike

i biopolitike, etike i bioetike, ali i religije te kulture. U pauzi između prvog i drugog bloka izlaganja, sudionici su imali priliku sudjelovati u turističkom obilasku grada Cresa. Treći blok izlaganja na engleskome jeziku bavio se temama filozofske prakse i to ponajviše pitanjima filozofije za djecu te filozofskim savjetovanjem. Osim toga, teme u izlaganjima na hrvatskome jeziku bile su posvećene teoriji pedagogije i odgoja te filozofiji medija. Nakon trećeg, večernjeg bloka izlaganja te nakon večere, sudionici su imali priliku čuti predstavljanje filozofskih projekata. Projekt »ETHOS: Etičko obrazovanje u osnovnim školama i vrtićima« predstavili su Vojko Strahovnik i Janez Juhant, projekt popularizacije znanosti »Znanstveni inkubator: trening za znanstvena istraživanja« predstavio je Zoran Kojčić, dok je rad udruge *Mala filozofija* predstavio Bruno Ćurko. Posljednji projekt, »PEACE: Philosophical Enquiry to Advance Cosmopolitan Engagement«, predstavila je Daniela G. Camhy.

Drugi dan simpozija počeo je plenarnim predavanjem Bruna Ćurka (Hrvatska) pod nazivom »Critical Thinking in Ethical Education«, koje je tematiziralo moralni odgoj kao poticaj moralne svijesti. Kritičko mišljenje koristimo u borbi protiv dogme, kao pojedinci koji svemu pristupaju s dozom propitivanja te dane nam činjenice ne prihvaćamo olako, tvrdi Ćurko. Nasljedujući Kantov termin punoljetnosti, kritičko nam mišljenje, zaključuje Ćurko, otvara put ka moralnoj zrelosti. Nakon plenarnog predavanja, nastavljeno je izlaganje u dva bloka, od kojih je svaki imao četiri paralelne sekcije. Teme izlaganja odnosile su se na ulogu komunikacije u filozofiji jezika, uvođenje etike u škole te je bilo riječi i o budućim perspektivama filozofije. Osim toga, izlagači su propitali aspekte filozofije i etike u poslovanju i sportu. I ove je godine studentska sekcija okupila izlagače koji su tematizirali koncepte pristranosti, kapitalizma i morala te probleme filozofije glazbe, kulture i odgoja. Nakon ručka, sudionici su posjetili grad Beli, a navečer je organizirano predstavljanje knjige *Novi val i filozofija* (ur. B. Ćurko i I. Gregurić), na kojemu su sudjelovali Nenad Vertovšek, Damir Smiljanić i Bruno Ćurko. Nakon toga uslijedila je rasprava o odnosu filozofije, anarhizma i glazbe u okviru filozofskog *rock caféa*.

Treći dan simpozija započeo je jutarnjim izlaganjima u tri paralelne sekcije na engleskome i hrvatskome jeziku. Ovoga puta neki su se izlagači približili temama koje se tiču klasičnih problema filozofije, ali su većinom, kao i u prethodnim izlaganjima, teme propitivale pitanja etike i filozofije medija. Nakon izlaganja u paralelnim sekcijama, završno

plenarno predavanje pod nazivom »The End of Philosophy« održao je Lev Kreft (Slovenija). U izlaganju je prije svega tematizirao epistemološke trenutke same filozofije, od Sokrata naovamo, da bi zaključio izlaganjem o problemima kritike suvremene umjetnosti i sporta.

Općenito, na simpoziju su prevladavala izlaganja koja su analizirala prošla ili trenutna stanja određene filozofske tematike. Rasprave koje su uslijedile nakon izlaganja uvijek su bile plodne te su često znale ukrasti nešto više vremena od predviđenog. Na simpoziju je bilo dosta riječi o kraju ili smrti filozofije, naravno prateći trendove u javnim raspravama o kojima se često sluša u medijima. Međutim, pojedini su izlagači prikazali i nove te nedovoljno istražene discipline u filozofiji, koje obećavaju držati filozofiju itekako živom u budućnosti. Svaka pojedina perspektiva filozofije od nas zahtijeva reflektivni angažman, kritički pristup i konstruktivne argumente u svojem razvoju. Simpozij »Perspektive filozofije« omogućio je sudionicima bogat program, širok spektar tema, nova poznanstva, plodne rasprave i otvorio nove vidike za razvoj filozofije u budućnosti, budućnosti u kojoj, nadamo se, neće više biti govora o kraju.

Zoran Kojčić

22. Dani Frane Petrića, simpozij **»Od Petrića do Boškovića:** **Hrvatski filozofi u europskom** **kontekstu«**

U razdoblju od 25. do 28. rujna 2013. u gradu Cresu održani su tradicionalni, sada već 22. Dani Frane Petrića. U okviru teme ovogodišnjeg simpozija naslovljenog »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu«, održano je ukupno trinaest izlaganja. Iako brojčano skromniji, izlagači su ponudili tematski vrlo bogat repertoar, koji seže od renesansne paradigmatske preobrazbe filozofije prirode, renesansnih polemika i filozofskih sloga, nautike u 18. stoljeću, do alkemije i recepcije učenja domaćih mislilaca poput Marka Antuna de Dominisa, Ruđera Boškovića i Dubrovčaninova neprorađena rukopisa.

Uvodno predavanje pod naslovom »Frane Petrić e Giordano Bruno, protagonisti della trasformazione paradigmatica della filosofia della natura nel Rinascimento: due epistemologie a confronto« održao je Igor Škamperle

(Slovenija). U središtu njegova interesa stoje Frane Petrić sa svojom *Nova de universis philosophia* i Giordano Bruno s djelom *Dialoghi metafisici*. Analiza spomenutih djela ima za cilj pokazati podudaranje i razilaženje dvojice renesansnih mislioca u pogledu filozofije prirode, ali u konačnici pokazati da njih dvojica predstavljaju dva ključna autora za razumijevanje promjene tradicionalne paradigme filozofije prirode.

Tomáš Nejeschleba (Češka) predstavio se izlaganjem »The Idea of Philosophical Concord: Giovanni Pico della Mirandola, Francesco Piccolomini, and Johannes Jessenius« u kojemu je govorio o Mirandolinoj ideji filozofske sloge između Platona i Aristotela. Svoje je misli o spomenutoj temi Mirandola izložio u djelima *Conclusiones nongentae*, *Oratio de hominis dignitate* i *De Ente et uno*. Picovu ideju o pomirenju Platonove i Aristotelove filozofije prihvatili su i promicali padovanski aristotelovac Francesco Piccolomini i njegov učenik Johannes Jessenius koji, za razliku od svoga učitelja, nije napisao nijedan ozbiljan rad u prilog filozofskom pomirenju dvojice grčkih filozofa.

»Polemika između Petrića i Angeluccija u svjetlu Filoponovih *Komentara Metafizike*« naslov je izlaganja Mihaele Girardi-Karšulin (Hrvatska). U svojoj *Apologia contra calumnias Theodori Angelutii* Petrić donosi jedan kraći citat iz Filoponovih *Komentara Metafizike*, usko povezan s Averroesovim i Tominim tekstovima koji govore o terminima 'metafizika'. Na njihovo navođenje Petrić je potaknut Angeluccijevom kritikom Cresaninova tumačenja naslova i predmeta Aristotelove *Metafizike*. Za razliku od Petrića koji tvrdi da je Andronik s Roda tvorac termina 'metafizika' i da se »metafizičke knjige« ne odnose na jednu znanost nego da u njima vladaju zbrka i nered, Angelucci je zastupao mišljenje da je naslov *Metafizika* Aristotelov ili Teofrastov i da ona ne predstavlja jednu znanost, nego mudrost.

U okviru izlaganja naslovljenog »Polemika između Frane Petrića i Iacopa Mazzonija« Željka Metesi Deronjić (Hrvatska) iznijela je ključne točke polemike između dvojice velikih renesansnih teoretičara pjesničke umjetnosti. Povod za polemiku koja pruža jako dobru sliku reakcija suvremenika koje su uslijedile nakon objavljivanja Cresaninova prvog, historijskog dijela *Della poetica*, bio je Mazzonijev zapis u dvadesetom poglavlju treće knjige opsežne *Della difesa della Comedia di Dante distinta in sette libri* (1587) u kojoj izlaže svoje objekcije na Petrićeve zapise iz *La decima istoriale* o Sositeju, grčkom tragičkom pjesniku Plejade.

Vesna Tadjina (Hrvatska) svojim je izlaganjem »Recepcija Marka Antuna de Dominisa u Engleskoj« približila sudbinu de Dominisovih učenja u Engleskoj iz koje je protjeran nakon boravka od šest godina. Odnos prema de Dominisu mijenjao se u skladu s političkim promjenama što je dovelo do toga da su se njegove ideje prihvaćale ukoliko su odgovarale tadašnjoj političkoj klimi i to bez intencije njihova dubljeg razumijevanja.

Mijo Korade (Hrvatska) predstavio se izlaganjem »Franjo Ksaver Orlando i njegova predavanja iz nautike u Trstu i Rijeci (1754.–1784.)« kojim je »podsjetio« na isusovca, voditelja i predavača prvih nautičkih škola na jadranskoj obali. Orlando, znanstvenik, autor udžbenika iz područja nautike i pedagog, dolazi 1754. godine u Trst gdje biva postavljen za voditelja i predavača dvogodišnjeg studija nautike. U rodnoj Rijeci, u koju se vraća nakon ukinuća Isusovačkog reda 1773. osnovao je katedru nautike u tamošnjoj Kraljevskoj akademiji.

Ruder Bošković predmet je interesa izlaganja Perside Lazarević Di Giacomo (Italija), »An Analysis of the Narrative Structure of Ruder Bošković's Account of his Travel in the Papal States between 1750 and 1752«. U svojem radu analizira pripovjedačku strukturu prve knjige Boškovićeve djela *Voyage astronomique et géographique* (Paris, 1770) u kojemu se iznosi opis mjerenja meridijanskog luka između Rima i Riminija. Budući da Bošković u njoj daje povijesni i fizički opis svog »književnog putovanja«, služeći se hodoeporičkom strukturom koja karakterizira europske putopise 18. stoljeća, ona je više od tek geodetsko-kartografskog izvješća.

U izlaganju »Recepcija Boškovićeve teorije silā u udžbeniku *Physica generalis* (Trnava, 1770) Ivana Krstitelja Horvatha« Ivica Martinić (Hrvatska) pokazuje značaj i opseg Boškovićeve utjecaja na isusovca Ivana Krstitelja Horvatha. Tijekom prve godine redovite profesure na isusovačkom Sveučilištu u Trnavi, Horvath je sastavio udžbenik pod naslovom *Physica generalis* u kojemu je, kako je sam posvjedočio, poslije Newtona »ponajviše slijedio preslavnog muža iz našeg Reda Rudera Boškovića« i to njegovo bečko izdanje *Philosophiae naturalis theoria* iz 1759. godine.

Dosad nepronađeni rukopis Jurja Dubrovčanina tematska je okosnica izlaganja »Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseius) o *Ars brevis* Rajmunda Lula (Raymundus Lullus)«. U prve druge dijelu svoga izlaganja Erna Banić-Pajnić (Hrvatska) pruža informacije o kratkom Dubrovčaninovu tekstu *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lulli* u kojem mislilac iznosi svoje stavove u vezi Lulova učenja iznijetog u djelu *Ars brevis*. U

drugome dijelu izlaganja prikazuju se osnovne crte Lulova umijeća, s osobitim naglaskom na značenje četiriju figura, odnosno slika koje predstavljaju okosnicu Lulova umijeća.

»Alkemijski rukopis u zagrebačkoj Metropolitanu« naslov je izlaganja Snježane Paušek-Badždar (Hrvatska) kojim se potvrđuje zlatno doba alkemije u 16. i 17. stoljeću. Zagrebačka knjižnica Metropolitana čuva prijepis njemačkoga prijevoda djela iz 1763. Michaela Sendivogiusa, znamenitog poljskog alkemičara. Od stranice 124 započinju latinski rukopisi koji u središte svoga tematiziranja stavljaju proučavanje zraka kao počela svih stvari i opis uputa o pripravljanju kamena mudraca iz snijega, kiše i rose, tvari koje povezuju viši i niži svijet i koje otkrivaju tajnu koju skriva nebo. Završno predavanje pod naslovom »*Homo mediator*. Die Teilhabe des menschlichen Bewusstseins am Sein der Welt. Inspirationen für den Toleranzgedanken in der Philosophie von Frane Petrić« održala je Elisabeth von Erdmann (Njemačka). Središnji pojam njezina izlaganja jest svijest i to ljudska svijest u okviru novoplatoničke koncepcije Frane Petrića. Na koji način u okviru Cresaninova mišljenja svijest djeluje na čovjeka – posrednika u stvaranju, i u kojem su smislu iz toga mogli proizaći poticaji za europsku misao o toleranciji, dva su ključna pitanja za daljnje promišljanje i raspravu koje otvara ovo izlaganje.

U okviru ovogodišnje »Digitalne radionice o hrvatskim filozofima« održana su dva izlaganja: Ivica Martinić i Marin Martinić Jerčić (Hrvatska) održali su predavanje na temu »Od Josepha Mangolda do Bonaventura Wimmera: Kako je digitalizirana rana recepcija Boškovićeve prirodne filozofije u Bavarskoj (1755–1794)«. Kako je prikazano, rana recepcija Boškovićeve učenja u Bavarskoj započinje 1755. recepcijom Boškovićeve rasprave *De continuitatis lege* (1754) u udžbeniku Josepha Mangolda. Recepcija se može jasno pratiti na sveučilištima u Ingolstadt, Dillingenu i Würzburgu, licejima u Münchenu, Ambergu i Regensburgu te dominikanskom učilištu u Landshutu. Bruno Čurko (Hrvatska) u okviru svoga izlaganja »O Jurju Dragišiću u digitaliziranim djelima iz 19. stoljeća« prikazuje opseg spominjanja Jurja Dragišića u knjigama iz 19. stoljeća, dostupnima u digitaliziranim bibliotekama i arhivima. Najraniji zapis Dragišića i njegova djela bilježi deseti svezak Panzerova kataloga *Annales typographici* (Norimbergae, 1802), a posljednji se put spominje u monografiji o Reuchlinu autora Ludwiga Geigera (*Johann Reuchlin: sein Leben und seine Werke*, Leipzig, 1871). Prema Čurku, tiskana djela u kojima se u 19. stoljeću spominje Dragišićevo ime omogućuju nam bolje upoznavanje s Dragišićevom recepcijom u 19. stoljeću.

Creski simpozij predstavlja znanstveno-kulturnu manifestaciju u sklopu koje se redovito svake godine uspješno predstavljaju najnovija izdanja iz hrvatske kulturne i filozofske baštine. Tako se i ove godine održalo predstavljanje knjige *Stjepan Gradić, otac domovine*, Pavica Vilać (ur.), Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2013. O katalogu koji prati izložbu života i djelovanja Dubrovčanina Stjepana Gradića te o samim Gradićevim životnim putovima i zaslugama govorili su urednica knjige Pavica Vilać, akademik Stjepan Kراسić i Vedrana Gjukić-Bender.

Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin i Filip Grgić, ravnatelj Instituta za filozofiju, predstavili su najnovije, ovogodišnje izdanje velebnog djela Frane Petrića. Riječ je o prijevodu drugog sveska *Peripatetičkih rasprava*, čiju transkripciju i prijevod potpisuje Luka Boršić, filološku redakciju Mate Križman, a priređivački dio posla Erna Banić-Pajnić, Luka Boršić i Mihaela Girardi-Karšulin.

U sklopu *Dana Frane Petrića* održan je i »Okrugli stol o Nikoli Sagrijku«. Povod za njegovo održavanje bila je transkripciju njegova rukopisa *Il Carteggiatore (1570–1571)* pohranjenog u James Ford Bell Library, Minnesota University, SAD. Za transkripciju Sagrijeva rukopisa zaslužan je mladi talijanski znanstvenik Dario Dell’Osa koji je u Milanu 2010. objavio djelo *Il Carteggiatore di Nicolò Sagri*. O povijesti istraživanja jadranske, osobito dubrovačke ekonomije i gospodarstva, o znanstvenom putu Darija Dell’Osa te o Sagrijku i njegovu djelu govorili su Persida Lazarević Di Giacomo, Mijo Korade i Ivica Martinović.

Paralelno uz simpozij održao se i »Znanstveni inkubator«, projekt koji je okupio angažirane srednjoškolce iz Cresa, Splita, Zadra i Dalja. »Vježbajući se u znanosti« učenici su predstavili znamenite i zaslužne znanstvenike: Franu Petrića, Marka Antuna de Dominisa, Federika Grisogona i Milutina Milankovića. Glavni cilj »Znanstvenog inkubatora« je približiti učenicima način znanstveno-istraživačkog rada, ali ih istovremeno i potaknuti na samostalno kritičko mišljenje i znanstveni rad. Idejni začetnici i provoditelji projekta su Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Udruga *Mala filozofija*, a voditelji su mu Krešimir Babel, Bruno Čurko, Mira Matijević i Ivana Zagorac.

Ovogodišnji uspješno održan simpozij »Od Petrića do Boškovića« još je jednom potvrdio bogatstvo hrvatske filozofske i kulturne baštine te doprinos domaćih mislioca zajedničkom europskom duhovnom dijalogu, a tek zaživljeni projekt popularizacije znanosti kod mladih pokazao se kao potreban dah svježine.

Željka Metesi Deronjić

Projekt popularizacije znanosti »Znanstveni inkubator«

U okviru 22. *Dana Frane Petrića* provedena je završna aktivnost projekta popularizacije znanosti »Znanstveni inkubator – trening za znanstvena istraživanja« (Cres, 25–27. rujna 2013.).

»Znanstveni inkubator« novi je projekt koji provodi konzorcij udruga: Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Udruga *Mala filozofija*. »Znanstveni inkubator« želi učenicima približiti način rada na znanstvenim istraživanjima i upoznati ih s osnovnim elementima takvoga istraživanja, metodama rada i načelima znanstvene čestitosti. Projektom se naglašava interdisciplinarni i pluriperspektivni pristup problemima, osvjetljava važnost njihova kritičkoga promišljanja te promiču inovativni načini rješavanja znanstvenih izazova. Projekt želi motivirati učenike na znanstveni rad, potaknuti samoinicijativnost, neovisnost mišljenja, samokritičnost i odgovornost. Ove godine »Znanstveni inkubator« održan je uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta te Ministarstva regionalnog razvitka i EU fondova. U realizaciji projekta pomogli su i Turistička zajednica Cres, hotel *Kimen*, uprava Grada Cresa te škola u Cresu koja je bila domaćinom javnih predavanja i jedne radionice.

Provedba projekta započela je u svibnju 2013. u školama: Srednja škola Ambroza Haračića, p.o. Cres, Srednja škola Dalj, Privatna srednja škola Marko Antun De Dominis u Splitu i Prirodoslovno-grafička škola Zadar. Mentori iz navedenih škola, Zoran Kojčić, Marija Kragić, Tina Marasović i Melita Chiole, kroz svibanj 2013. izabrali su učenike koji su sudjelovali u provedbi projekta. U sljedećoj fazi angažirali su kolege nastavnike iz svojih škola te zajednički s učenicima odredili teme koje će učenici istraživati i u završnici projekta prezentirati na znanstvenome skupu. Kroz lipanj i rujna održavane su mentorske konzultacije s učenicima, kako bi im se pomoglo u pripremi njihovih izlaganja. Cilj je bio da učenici što veći dio istraživanja naprave sami, koristeći specifična znanja koja već posjeduju te ih prošire uz pomoć mentora, uz naglašenu interdisciplinarnost u istraživačkom pristupu.

Karakteristike pojedine škole tako su se reflektirale i u završnoj prezentaciji istraživanja: učenici iz Privatne srednje škole Marko Antun de Dominis uz izlaganje o de Dominisu pokazali su i plakat o njegovu životu i djelu, učenici Prirodoslovno-grafičke škole iz Splita demonstrirali su svoje strukovne vještine izradivši plakat i brošuru o Frederiku Grisogonu, koji je bio temom njihova istraži-

vanya, učenici škole iz Cresa svoje izlaganje o Frani Petriću održali su u kostimima iz Petrićeve doba, dok su učenici iz Dalja u izlaganju o Milutinu Milankoviću opisali i djelovanje novoosnovanog Kulturnog centra u Dalju koji nosi Milankovićevo ime.

Uz učeničke prezentacije, organizirane su i radionice. Petra Požgaj (Varaždin), dobitnica brončane medalje na Međunarodnoj filozofskoj olimpijadi, prezentirala je Olimpijadu kroz svoje iskustvo, govorila o načinu pripreme za natjecanje i fazama natjecanja, uz završnu prezentaciju pobjedničkoga eseja. Prof. dr. sc. Tomislav Petković (Zagreb), održao je vrlo posječenu radionicu »Sretni spoj fizike i filozofije. 100 godina Bohrovog atoma u znanosti i filozofiji«, a dr. sc. Bruno Ćurko (Zagreb/Zadar) radionicu »Što je znanost?«, koju su sudionici odlično prihvatili.

Završna aktivnost projekta »Znanstveni inkubator« ciljana je organizirana paralelno uz znanstveni simpozij »Od Petrića do Boškovića« kako bi učenici imali prilike sudjelovati u radu skupa. Također, sudionici simpozija prisustvovali su učeničkim prezentacijama. Učeničke prezentacije te javna predavanja i radionice posjetili su i učenici koji nisu bili direktno uključeni u provedbu projekta.

Nakon završetka učeničkih prezentacija, sudionicima su podijeljene diplome, koje su im na svečanoj dodjeli uručili: predsjednik Gradske skupštine Grada Cresa Marčelo Damijanjević u ime Grada Cresa, predsjednik Programskog odbora simpozija »Od Petrića do Boškovića« prof. dr. sc. Ivica Martinović, te u ime Cresanke d.d. direktorica hotela *Kimen* Mirjana Parat. Uz diplome, svi učenici i škole sudionici dobili su i pakete knjiga objavljenih u izdanju Hrvatskog filozofskog društva.

Nakon dodjele diploma održana je zajednička *Filozofska večera* za sudionike tijekom koje su organizirane i filozofijom motivirane igre. Budući da su evaluacije učenika i mentora pokazale veliko zadovoljstvo izvedbom i organizacijom samoga projekta, voditelji projekta planiraju sljedeće godine organizirati drugi »Znanstveni inkubator – trening za znanstvena istraživanja«.

**Mira Matijević
Ivana Zagorac**

Predavanje Johnna Lennox »Je li znanost pokopala Boga?«

U suradnji s Filozofskim fakultetom u Zagrebu, Studentski evandeoski pokret (STEP) uspješno je 30. listopada 2013. organizirao predavanje dr. sc. Johnna Lennox, koje je posjetilo više od stotinu zainteresiranih kolega i prenapučilo najveću dvoranu Filozofskog fakulteta, uz predstavljanje hrvatskog prijevoda njegove knjige *Je li znanost pokopala boga?*. John Lennox profesor je matematike, filozofije znanosti i kršćanski apologet, a aktualnu je pozornost stekao kvalitetnim teističkim debatama s Richardom Dawkinsom, Peterom Singerom, Christopherom Hitchensom, Peterom Atkinsom i drugima. Lennox tako pripada ključnim akademskim imenima trenutno gorućeg dijaloga između ateista i teista, a promovira vjeru u boga na temelju znanstvene argumentacije, odnosno želi pokazati apsolutnu kompatibilnost vjere i prirodne znanosti.

Lennoxovo predavanje u Zagrebu sadržajno odgovara ciklusu predavanja diljem svijeta, odnosno sadržaju knjige koja se predstavljala, te u tome smislu propušteno predavanje može biti nadoknađeno nabavom djela ili posjetom Internet stranica. Na predavanju u Zagrebu uz Lennox je također bio povjesničar Jürgen Spieß.

Bez osobnog kritičkog osvrta na izložene teze, slijedi pregled predavanja. Lennox započinje raspravu isticanjem želje za razbijanjem mita o nepomirljivom sukobu prirodne znanosti i boga, za koji smatra da je počeo poprimati oblik ratovanja. Izvor sukoba proizlazi iz mišljenja da znanstvene spoznaje istiskuju smisao boga. Takvo stajalište ne proizlazi iz razlika u znanstvenim pristupima jer i ateisti i teisti podjednako postižu znanstvene uspjehe, nego se radi o različitim pogledima na svijet, odnosno o sukobu svjetonazora. Sukob se krije u pretpostavci da znanstvena otkrića nužno vode u ateizam, dok Lennox smatra da znanstvena otkrića tim više vode prema teizmu. Za navedenu tvrdnju Lennox nudi argument imenovan kao *dokaz povijesti znanosti*.

Moderna znanost započela je u Europi u 16. i 17. stoljeću s imenima poput Galilea, Newtona i Keplera, a oni su bili vjernici. Pitanje je: postoji li veza između znanstvenog napretka i monoteizma? Za mnoge povjesničare znanosti to i jest jedina veza. Primjerice, Alfred Whitehead tvrdi da je čovjek postao znanstvenikom očekujući zakone u prirodi, a očekivao je zakone u prirodi jer je vjerovao u davatelja zakona. Vjera nije sputavala, već je bila pokretač znanstvenog istraživanja. Stoga, zašto se danas očekuje napuštanje vjere samo zbog znanstvenog istraživanja?

Lennox ovdje navodi Dawkinsovu doskočicu o totalitetu europskog vjerovanja u 16. stoljeću, na što Lennox odgovara navođenjem istraživanja neomarksista Josepha Needhama o povijesti znanstvenih otkrića Kine (tzv. *Needhamovo pitanje*) kojim je Needham usputno zaključio da razlog zašto u Kini nije došlo do znanstvene revolucije, odnosno razvoja apstraktnih znanosti, jest taj što kineski svjetonazori nisu imali unificirani koncept jednog stvoritelja koji je dao jedinstvene zakone.

Suprotno, jedan od Dawkinsonovih argumenata o deluziji boga implicira da je ideja boga ekvivalentna ideji vila ili Djeda Mraza, ali Lennox se pita znamo li koju odraslu osobu da je počela vjerovati u Djeda Mraza ili vile? Pitanje nas vodi do klasične Freudove tvrdnje o bogu kao iluziji, navodi Lennox i oponira navođenjem Manfreda Lutzja i njegovog razmatranja Freudova argumenta: ako bog ne postoji, Freud daje odličan argument protiv religije koji tvrdi da je pojam *boga* projekcija vrhovne očinske figure nad svijetom. No, ako bog postoji, Freud daje podjednako valjan argument za ateizam kao iluziju – želja da nema boga kojeg moramo slijediti. Postoji li bog ili ne, ovaj argument ne može ništa utvrditi jer vrijedi obostrano. Slično, fizičar Stephen Hawking na pitanje o religiji odgovorio je da je ona bajka za ljude koji se boje mraka, na što Lennox odgovara da je ateizam bajka za ljude koji se boje svjetla: time Lennox želi uputiti da doskočice ne rješavaju problem i da su točke oko kojih se zahvaća ateizam površne.

Pitanje je slojevitije, a problem proizlazi iz dubokih pojmovnih nesporazuma. Prvi od takvih višedimenzionalnih nesporazuma je shvaćanje boga. Ovdje Lennox prelazi iz zastupanja općeg vjerovanja u boga na definiranje vlastitog stajališta i pripadnih teza.

Kada je u pitanju podudarnost vjerovanja u biblijskog boga i bogove mitologija, razlika između drevnih bogova i boga kršćanstva je u njihovom nastanku. Bogovi Babilonaca, Asiraca, Grka i bogovi Rima bili su kozmološki proizvodi, odnosno oni su materijalistički bogovi. Biblijski bog nije proizvod, nego stvoritelj svemira.

Drugo, često se pogrešno uzima u razmatranje da se biblijskog boga poima kao *boga rupa*. Želi se reći da se ono područje znanja koje još nije objašnjeno znanostu brani pozivanjem na boga. Bog je ondje gdje su praznine znanstvenog znanja. Lennox oponira upućujući da se boga pronalazi upravo u onome što jest objašnjeno, a ne obratno.

Stoga, postoji treći problem koji se tiče upravo znanosti i znanstvenog objašnjenja. Objašnjenje koje dobivamo ustanovljenjem gravitacije i njenog ponašanja nije odgovor na to

što gravitacija jest. Ono što mi dobivamo nije odgovor što-jest, nego odgovor kako-jest. Zakon o gravitaciji ne govori što je gravitacija, nego kako se ponaša. Nitko ne zna što je gravitacija. Stvar je u tome, navodi Lennox, što znanost doista ima veliku moć, ali moć opisanja. Wittgenstein je rekao da je velika iluzija modernizma što misli da su zakoni prirode objašnjenja fenomena zakona prirode dok oni to zapravo nisu; oni su samo opisi prirode. Prema tome, zaključuje Lennox, znanost nema odgovore na sva pitanja. Ona, štoviše, ne može dati odgovor na jednostavna pitanja kao što *Odakle dolazim?* i *Kamo odlazim?*, te *Koji je smisao mog života?*

Ograničenost znanosti tu ne staje, već ide dalje, a otkriva se ovim argumentom: ako nešto možemo objasniti znanostu, onda ne trebamo boga. Lennox će se ovdje poslužiti svojim klasičnim kreacionističkim argumentom o inteligentnom kauzalitetu navođenjem jednog od svojih omiljenih primjera: ako pred nama zamislimo Fordov motor, i pokušamo ga objasniti, omogućena su nam dva tipa odgovora. Prvi će objašnjavati motor sa stajališta fizike. Drugi će glasniti: Henry Ford. Argument o nepotrebnosti boga od nas traži da odaberemo jedno ili drugo objašnjenje, iako se ovdje pokazuje da bi to bilo besmisleno činiti. Da bismo imali holističko objašnjenje, trebamo oba objašnjenja: fizikalni zakoni i osobni agent, a oni se ovdje uopće ne natječu, nego se isprepliću. Zašto je problem u to vjerovati, pita se Lennox, kada je u pitanju čitav svemir? Kepler je, primjerice, napisao koliko je briljantno što se bog izražava jezikom matematike. Stoga, zašto biti fasciniran umjetnikom koji naslika djelo, a ne bogom koji stvara svemir? Zašto je prvo prihvatljivo, a drugo ne?

Četvrtka klasična pogreška je perpetuiranje pitanja kreatora svijeta. Odgovor na pitanje tko je stvorio boga je nesmislen jer uopće nije potrebno pretpostaviti da je boga išta stvorilo, nego da bog naprosto jest, kao što je uvijek bio. Prema tome, pitanje o stvoritelju stvoritelja nije funkcionalno. Ono promašuje boga kao vječnost. To je definirano u Bibliji samim početkom Biblije: u početku bijaše Riječ, a iz Riječi je proizašlo postajanje. Isti argument vrijedi ako postavimo pitanja ateistu: ako je ateista stvorio svemir, tko je stvorio svemir?

Pitanje je, stoga, što je krajnja stvarnost? Kao kršćanin, Lennox smatra da je krajnja stvarnost bog. Ali i znanost se kreće oko pitanje početka i reakcionarna je u tim otkrivanjima. Ideja, primjerice, da prostor i vrijeme imaju početak naišla je na strogo opiranje čak i od uredništva najpopularnijih znanstvenih časopisa poznatim po doprinosu znanju jer je problem bio što se tom teorijom, danas potvrde-

nom, Biblija i znanost podudaraju u činjenici da je postojao početak.

Ta situacija dovodi nas do zaključka da prostor i vrijeme svemira imaju svoj početak koji je počeo ni iz čega, i ono nas odvodi do iduće polemičke točke pojma Ničega, koji se često definira neopreznim pripajanjem različitih fizikalnih karakteristika nečemu što ih isključuje. Kako bismo utvrdili kako iz ničega nastaje nešto, potrebno je redefinirati ovo Ništa, potrebno je dati novo objašnjenje. Ali, u fizici se ne koristi pojam ničega na taj način, nego kao pojam zrakopraznog prostora – ono Ništa stvarno nešto jest.

Lennox nastavlja raspravu okretanjem pozornosti na vjerodostojnost znanosti i pojam vjerovanja. Prema Lennoxu, dokaz božjeg postojanja je sama mogućnost bavljenja znanošću. Da bih se bavio znanošću, na prvome mjestu moram biti čovjek vjere. Lennox stoga redefinira vjeru i skreće iz popularnog poimanja vjere kao modusa za doseganje onoga što znanost ne može racionalno dosegnuti, na vjeru utemeljenu na vjerojatnosti i količini dokaza. Slijedeći etimološko porijeklo pojma vjere, polaganje vjere, odnosi se to na po-vjerenje, na vjerovanje na temelju obistinjenih pokazatelja. Znanstvenik mora vjerovati da je svemir inteligibilno spoznatljiv, da bi se njime mogao baviti.

Lennox potom navodi svoj klasičan argument uma. Materijalistička pozicija smatra da je svemir spoznatljiv umom, a materijalizam će um objasniti kao krajnji proizvod neracionalno vođenog procesa. Lennox se pita zašto onda umu vjerujem? Ne bih vjerovao računalo ako ga je napravio neracionalno vođen proces, pa zašto bih vjerovao umu? Ako je materijalističko gledanje točno, da je um puki rad sinapsi, to potkopava svaku spoznatljivost, smatra Lennox. Stoga je glavna zamjerka ateizmu, iz Lennoxove perspektive, logička kontradikcija koja sve svodi na fiziku i kemiju. Lennox konačni zaključak želi prikazati činjenicom da se fizikom i kemijom ne može, primjerice, objasniti semantička veza riječi i značenja. Semiotička dimenzija bježi od toga jer je informacija dobivena iz te spone nematerijalna. Informacija nije svediva na materiju i energiju.

Za Lennoxu, svjetonazor koji sav postanak derivira iz mase i energije nema vrijednosti spram svjetonazora koji započinje Riječju. Za Lennoxu više smisla ima da u početku bijaše Riječ, a sukladno tome, znanost Boga nije pokopala jer ga ona upravo otkriva.

Predavanje je bilo podijeljeno u dva dijela. Prvi dio bio je namijenjen izlaganju Lennoxovih teza, dok je drugi bio namijenjen raspravi. Izravna rasprava bila je onemogućena. Umje-

sto toga, STEP je organizirao slanje upita SMS-om, nakon čega su Lennox i Spieß odabrali pitanja. Drugi dio predavanja stoga nije imao kritički dijalog, već izmjene religijskih iskustva i Lennoxovo i Spießovo savjetovanje vjernika oko razumijevanja vlastite vjere.

Luka Perušić

Radionica »Posttraumatski stres i/ili posttraumatski uspjeh«

Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. med. Božidar Popović iz Opće županijske bolnice Našice organizirali su 22. studenog 2013. godine otvorenu radionicu o posttraumatskom uspjehu, udjelu fenomenaliteta koji se u području psihotrauma rijetko istražuje.

Posljednjih dvadeset godina obitavamo u poratnoj kulturi psihotraume koju naše društvo još nije jednoobrazno nadišlo. Baveći se desetak godina fenomenom psihotraume, voditelj radionice dr. med. Božidar Popović razvija vlastito razumijevanje psihotraume na razini teorije, a kroz praktični terapijski rad i društveni aktivizam vezan uz Vukovar širi svoja iskustva i razmatranja. Zainteresiran za mogućnosti alternativnih rješenja u radu s psihotraumatiziranima, voditelj je u već objavljenim rezultatima različitih istraživanja pronašao implikacije o ljudskom pozitivnom opiranju traumama. Supto najširem stajalištu, većina je ljudi otporna na traume, mnogi se kroz traume razvijaju, a nekima je trauma i izniman poticaj. Usmjeravajući terapeutske metode na izvor otpornosti i posttraumatski rast, odnosno okretanje prema pozitivnim konotacijama slučaja, prema optimizmu, radu i nadanju, umjesto na ono pogrešno u psihotraumatiziranima što za njih često donosi negativan efekt, omogućuje se terapeutskim profesionalcima da u pacijentima pronađu nove snage za borbu s traumom, odnosno kvalitetniji nastavak življenja. Bitno je spomenuti da je uz Božidara Popovića veliki prilog radionici podario hrvatski branitelj Srećko Karić, inače autor knjige *Preživio sam Vukovar i Ovčaru*.

Radionica je bila organizirana u nekoliko tematskih blokova, a tridesetak sudionika podijelilo se u grupe koje su međusobno obrađivale i dijalogizirale izložene problematike. Posttraumatski stres, psihologija heroizma, društvene implikacije rata i poraća, kultura

preživljavanja i prikaz terapijskoga rada bile su tek neke od obrađenih tema u plodonosnoj višesatnoj radionici, a rasprave su, zbog znanstvenih područja sudionika, integrirale raznovrsnost pogleda na temu. Tri zadana cilja radionice bila su razumijevanje postojanja kontinuuma od posttraumatskog stresa prema posttraumatskom uspjehu, razumijevanje pomaka od patogeneze prema salutogenezi i razumijevanje koncepata psihologije heroizma i kulture preživljenja, no radionica je postigla i više od toga.

Vrijedi navesti tendencije ove mlade »psihijatrijske škole«, naime odbacivanje dogmatičke pozicije teorija koje pacijenta promatraju kao individualni skup kemijskih procesa i tretiraju ga odvojeno od konteksta u kojemu se nalazi, ali jednako tako odbacuju se i teorije koje uzroke i razloge pripisuju isključivo kontekstima. Umjesto toga, istražuju se integrativne metode koje objedinjuju mikro i makro aspekte za svaki pojedini slučaj traumatizirane osobe, zalažu se za sistematsko razmatranje uloge pojedinca, pacijenta, drugih državljana i državnih službi s obzirom na društvo kao takvo i obratno, te u svojim praktičkim i teorijskim istraživanjima integriraju znanja izvan specijalizirane struke, uključujući filozofiju. Time su svjež i čvrsto potkrijepljen primjer uspješnog integrativnog mišljenja koje nalazimo i razvijamo u europskoj bioetici.

Luka Perušić

Tribina »Razgovor kiborga, robota i avatara«

U Europskome domu Zagreb 28. studenoga 2013. održana je vrlo posjećena tribina naslovljena »Razgovor kiborga, robota i avatara«. Pod voditeljstvom Gordana Pandže, o temi tribine raspravljali su Ivana Greguric i Igor Čatić, dobri poznavatelji ove problematike, a pridružila im se i Dijana Bahtijari, urednica i voditeljica projekata u izdavačkoj kući TIM Press, koja je predstavila knjigu *Sami zajedno* autorice Sherry Turkle.

U svome osvrtu na navedenu knjigu, Bahtijari napominje da povećane komunikacijske mogućnosti od suvremenog čovjeka očekuju da bude uvijek dostupan, a mnogi su i gotovo kontinuirano umreženi što pak upućuje na potrebu opetovanog preispitivanja identiteta. Nije neobično, ističe Bahtijari, da programi za liječenje ovisnosti o internetu već postoje i u hrvatskim psihijatrijskim bolnicama. Navedeno zasigurno upućuje na nužnost uspostav-

ljanja ravnoteže između korištenja interneta, što je danas nužnost, i sudjelovanja u komunikaciji sa stvarnim živim ljudskim osobama.

A o onima drugima i drugačijima – kiborzima, robotima i avatarima – detaljno i vrlo informirano govorili su Igor Čatić i Ivana Greguric. Čatić tako pojam *kiborg* koristi kako bi označio hibrida između živoga i neživoga, a pojam *robot* za mehaničko sredstvo djelovanja, vođeno programom ili elektroničkim mozgom. Pojam *avatar* najstariji je od svih spomenutih pojmova, koji se pojavljuje već u hinduističkim spisima kao oznaka za utjelovljenje božanskoga u čovjeku. U suvremenome kiberprostoru ovim se pojmom određuje vrhunac simulacije *alter ega*, dvojnika učestalog i vještog korisnika interneta, za kojega pak Čatić od Sherry Turkle posuđuje inovativan naziv *mrežanin*. Istaknuto je kako su blagodati koje nam donosi razvoj znanosti i tehnologije nesumnjive, no da se tim razvojem provocirana etička pitanja sve učestalije pojavljuju. Mnoga od njih još su se donedavno činila dalekima, no brzina s kojom postaju dio naše sadašnjosti zahtjeva da niti jedan (stvarni ili tek naslućeni) etički prijedor ne ostavljamo po strani. U nastavku je Čatić pojasnio kakvi sve tipovi robota postoje te ponudio svoju argumentaciju za korištenje izraza *android* (humanoidni robot u muškome obličju) i *ginolda* (u ženskome obličju). Posebna pažnja posvećena je robotima koji bi se mogli koristiti za njegovanje starijih ili bolesnih osoba te za podučavanje djece, pri čemu se Čatić referirao i na knjigu *Sami zajedno*.

Ivana Greguric orijentirala se na temu avatara te predočila njihovu podjelu na razne tipove, dodatno pojasnila sva značenja riječi *avatar*, kao i razloge zašto ih se najčešće prikazuje u plavoj boji. Spomenula je i digitalne avatare koje se dijeli na terapijske i interaktivne, a koji pak dolaze u svojim specifičnim specijalizacijama. Posebno je skrenula pozornost na moguće zlorabe avatara, ali i na načine na koje oni iz kiberprostora mogu pomoći u stvarnome svijetu. Jedan od takvih primjera je stvaranje virtualne djevojčice Sweetie koja je korištena za razotkrivanje mreže zlostavljača djece, odnosno detekciju zlostavljača prema adresama s kojih su pristupali njenom profilu. Spomenuti su i mnogi drugi oblici kiborga, avatara i robota, čije su stvarne i potencijalne funkcije pobudile interes slušateljstva. Ipak, pitanja prisutnih u najvećoj su mjeri izražavala zabrinutost zbog nejasnih granica, a prvo redu onih etičkih, na kojima već danas nesigurno stojimo. Prirodni i povijesni okoliš već dijelimo s kiborzima, robotima i avatarima, pa i kontroverzna pitanja suživota ne smiju ostati nepromišljena.

Ivana Zagorac

Simpozij »Integrativno mišljenje i nova paradigma znanja«

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva održan je od 28. do 30. studenog 2013. godine uz tradicionalno gostoprimstvo »Školske knjige« koja je osigurala dvorane za održavanje simpozija. Skup pod naslovom »Integrativno mišljenje i nova paradigma znanja« okupio je 60 izlagača različitih stručnih opredjeljenja iz pet država (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Slovenija, Srbija). U sudaru s bujajućim tehnostvenim sustavom prokrvljenim finansijskim kapitalizmom, vizija tzv. *treće znanosti* kao novu paradigmu znanja postavlja integrativno mišljenje. Pristup integrativnosti nosi potencijal stvaranja nove ljudske epohe što najrazličitijim praksama pokazuje jasno usmjerene tendencije opiranja tehnokapitalističkom feniksu. Uvodne riječi Ante Čovića, Ante Žužula i Damira Borasa naznačile su tu čvrsto oblikovanu ishodišnu točku, a izlagači redom nudili najraznovrsnije argumente, novoj paradigmi podupiruće.

Prvi dan simpozija bio je strukturiran u dva tematska bloka, pri čemu je zbog velikog interesa izlagača drugi blok bio dodatno podijeljen na sekcije A (Velika dvorana) i B (Mala dvorana »Potkova«). Prijepodnevi blok izlaganja i rasprava okrenuli su se prema temeljnom određenju područja integrativne bioetike i prateće problematike, dok je poslijepodnevni blok rasprava započeo sa specijaliziranim razmatranjima pojedinačnih problema ili područja unutar zadanih koordinata, što se nastavilo u raspravama drugog i trećeg dana.

Uvodno izlaganje, pod naslovom »Veliki izazovi 'interdisciplinarnosti': znanost, čovjek, društvo«, održala je akademkinja Milena Žic Fuchs (Zagreb). Na primjeru prakse unutar Europske Unije predstavila je kretanje osvjetavanja o interdisciplinarnosti i opasnosti od ukidanja neprirodnoznanstvenog mišljenja. Istaknula je ulogu društvenih znanosti kao propitivača uvriještenih stavova i praksi, odnosno njihovih redefinitora: želi li se izbjeći istraživački i kulturni neuspjeh, u obzir se mora uzeti razumijevanje multikulturalnosti i pluriperspektivnosti.

Akademik Mislav Ježić (Zagreb) podupro je temeljnu tezu Žic Fuchs temom »Kulturne perspektive i znanstvena metodologija«. Zbog bitnog utjecaja različitih kulturnih struktura na same sebe, jednoperspektivne se znanstvene metode ne mogu primjenjivati u svim oblicima istraživanja ili rješavanja problema, s obzirom na raznovrsnost kulturnih konteksta. Bioetika se ovdje pojavljuje kao pluriperspektivna, ona pruža novu paradigmu shvaćanja životnoga smisla i svrhe znanosti.

Akademik Ivan Cifrić i suradnica Tijana Trako Poljak (Zagreb) predstavili su pojam *turning-point* kao novu socijalno-ekološku paradigmu. Autori smatraju da je interdisciplinarnost prvi relevantan korak prema integrativnosti znanja, koji će dovesti do prekretnice temeljene na socijalnom, bioetičkom i ekološkom pristupu. Glavni paradigmatički pomak je razumijevanje budućeg zajedničkog smisla, a ne vizija okrenutih sebi.

Akademik Ivan Supićić (Zagreb) nadovezao se temom »Integralni humanizam 'u službi čovjeka i zajednice'«. Supićić vidi integrativnost kao izlaz, ali upozorava da ona ne može biti larpurlartistički nastrojena, nego mora stajati u funkciji potpune spoznaje čovjeka i svijeta, za svakog. Suština je integralnog humanizma ublažavanje i ujedinjavanje rascijepanosti.

Lino Veljak (Zagreb) s temom »Integralnost integrativnog mišljenja« usmjerio se na ulogu pojma *integralnost* u oblikovanju područja integrativnog mišljenja, obušavajući se pritom na dogmatičke pozicije analitičke filozofije i postmodernističkog relativizma, smještajući ih terminom *kaljuža* u skup s drugim netolerantnim dogmatističkim perspektivama kao oblicima lošeg filozofiranja (nefilozofije).

Sulejman Bosto (Sarajevo) razmotrio je duh Europe dijagnosticiranjem odnosa prirodne znanosti vs. duhovnih znanosti u epohi prevladavanja naturalističke slike svijeta. Uzimajući za referentne primjere misli Marcusea, Habermasa i Baudrillarda nasuprot Marquarda, želi pokazati da su prirodne i duhovne znanosti komplementarne.

Hrvoje Jurić (Zagreb) poslužio se Husserlovom profetičko-analitičkom frazom »puke činjenične znanosti i puki činjenični ljudi« kako bi ponudio još jednu perspektivu problematike, odnosno mogućnost ulaznja i razmatranja njena predmeta kroz Husserlovu fenomenologiju i konzekvence tako zauzetog stava, a predavanje je posvetio Anti Pažaninu.

Temom »Samoodređenje: paranoje modernosti« Velimir Valjan (Sarajevo) želi približiti fenomen autodeterminacije kao jedan od ključnih određenja čovjeka kao takvog, iz čega proizlazi i nužnost antropoloških istraživanja. Međutim, zabrinut za moderne tendencije isključivanja antropologije iz istraživačke sfere izvodi iz toga opasnost dokidanja samoodređenja.

Izlaganjem teme »Integracijsko skretanje prava« Marko Trajković (Niš) pojasnio je antipozitivistički stav unutar pravne struke aspektualnim uvidom u praksu orijentacijskoga skretanja. Naslov izlaganja podrazumijeva vrstu vrijednosne metamorfoze prava na način da prestaje sa stručnom izoliranošću i stavom sa-

modovoljnosti kojim samo sebe podređuje instrumentalizaciji i time gubi izvorni smisao.

Mislav Kukoč i Emil Kušan (Split) iznijeli su istraživanje o pojmu globalne etike kao mogućnosti svjetskog nazora što obuhvaća raznolikost života i kultura. Kroz izlaganje naslovljeno »Integrativna bioetika kao etika globalizacije?« utvrđena je pretpostavka da integrativna bioetika, kao biocentrički orijentirana, otvara mogućnost stvaranja izravno oponirajućeg sustava aktualnom poimanju globalnosti kao kapitalističkoga režima.

Poslijepodnevni blok izlaganja u Sekciji A započela je Željka Matijašević (Zagreb) izlaganjem »*Borderline* i *Borderland*: reformuliranje granice u ničijoj zemlji« kojim je razjasnila koncept *borderline* kao psihijatrijske i psihoanalitičke kategorije.

Dafne Vidanec (Zagreb) je referatom pod nazivom »Život i mišljenje: problem utvrđivanja moralnih standarda u akademskom diskursu o ljudskom životu« sudionicima skupa objasnila kako raspravljati o konceptu života u perspektivi »etike života«, dok je Nikolina Filipović (Zagreb) izlaganjem »Pitanja (i odgovori) o životu u kontekstu filozofije sistema« razmotrila svojstva života u okviru teorija sistemskih znanosti kao puta prema boljem razumijevanju svijeta i situacije u kojoj danas živimo.

Zadnje izlaganje ove sesije, pod nazivom »Presokratske anticipacije ne-antropocentrizma«, održao je Željko Kaluderović (Novi Sad). Autor je u radu istražio antecedente stajališta koja odstupaju od glavnog toka zapadne filozofije, u smislu ne-antropocentričkog proširenja etike, a našao ih je u fragmentima prvih filozofa prirode, u kojima se apostrofiraju vrsta pomiješanosti tjelesnog i duševnog elementa, odnosno srodstvo svih varijeteta života.

Zadnju sesiju prvoga dana u sekciji A započeo je Fulvio Šuran (Pula) izlaganjem »Znanstveno-tehnički aparat i 'novi' čovjek« kojim je istaknuo čovjekovu nužnost da samoga sebe redefinira u skladu s vladajućom paradigmom znanstveno-tehničkog sustava vrijednosti.

Katica Knezović (Zagreb) izlaganjem pod nazivom »Etički izazovi sintetičke biologije« pozabavila se moralnom problematikom sintetske biologije i njena temeljnoga usmjerenja: stvaranja novoga života sintetskim putem, koje zahtijeva novo promišljanje pojma života, kako iz perspektive klasične biologije tako i iz teološko-filozofske perspektive.

Marija Todorovska (Skopje) je u izlaganju »Principi pravednosti i solidarnosti u etici istraživanja – integrativna bioetika kao orijentacijska podloga« postavila pitanja o ulozi integrativne bioetike u nudi orijentacije u

raspravi o problematici sudjelovanja u istraživanjima te u razlici između globalne solidarnosti i solidarnosti povezane s projektima, dok je Sandra Radenović (Beograd) zaključila sekciju A izlaganjem »Medicinska sociologija, medicinska etika i integrativna bioetika – točke susreta« u kojemu je istaknula kako je upravo integrativna bioetika najbolji teorijski i praktični okvir ostvarivanja novog medicinskog koncepta koji se ogleda u integrativnom modelu odnosa liječnik–pacijent.

Poslijepodnevni blok izlaganja u Sekciji B otvorila je Iris Vidmar (Rijeka) temom »Epistemološka igra prijestolja«. Vidmar razmatra zaključke suvremenih skretanja epistemoloških istraživanja prema denunciranju kategorije znanja kao vrhovnog fenomena. Kognitivni proces nije stvar prikupljanja komadića znanja i povezivanja u veću cjelinu, nego dinamičko slaganje iz kojeg proizlazi opravdiv smisao.

Marta Markoska (Skopje) s temom »'Pozitivistički' relativizam ili novi oblik egzistencijalnog humanizma« pokazala je da fenomen relativizma ima svoje uporište kao preduvjet mogućnosti i integrativnog pristupa. Pluralnost koju nam omogućava relativizam u tumačenju ove materije dopušta da u njoj bude inkorporirano više perspektiva istovremeno: često korištenu frazu »problem istine« treba zamijeniti frazom »istina problema«.

Aleksandar Fatić (Beograd) je kroz izlaganje »Asketska etika kao integrativna etika« postavio pitanje o mogućnostima sintetičnosti kršćanskog asketizma kao oblika zajedničkog čudorednog sustava. Otvoren je problem ostala mogućnost potpunog moralnog načina življenja u zajednici, a istovremeno potpunog nezadovoljstva duše, koje u zagrobnom životu pokazuje stvarne tendencije.

Nediljko Matić (Zagreb) bavio se temom »Antropologija kao integrativna znanost« iz perspektive aktualnog referendumskog problema u Hrvatskoj. Matić je izrazio sumnju u uspješno totalno povezivanje znanja.

Vanja Borš (Zagreb) izložio je temu »Integralni aperspektivizam ili konstruktivni postmodernizam«, u kojoj integrativno mišljenje naziva imanentno postmodernističkim, ali se ne utemeljuje u rastvarajućim, nego gradivnim tendencijama. Za jedan takav *konstruktivni postmodernizam* ključan je fenomen *integralnog aperspektivizma* (Gebser) – temeljne perenijalne ideje o jedinstvu u različitosti i različitosti u jedinstvu.

Damir Smiljanić (Novi Sad) referirao je na temu »Integrativna filozofija jezika«. Nakon što je filozofija u poznatom *linguistic turnu* razbila primat orijentiranja na objekt ili subjekt shvaćanjem jezika kao produktivnog,

došlo je do razdvajanja. Potrebno je formiranje integrativne teorije jezika, čije temelje Smiljanić nalazi u integrativnim modelima poput hermeneutičke logike, interpretacionizma i narativne pragmatike.

Patricia Marušić (Zagreb) kao filolog okrenula se problemu ideološkog određenja znanja. U izlaganju »Hrvatski književni kanon kao paradigma znanja: od utemeljenja do osporavanja«, Marušić na studiji promjena nad shvaćanjima važnosti hrvatske književnosti pokazuje neknjiževne (političke i elitističke) konotacije odabira i učenja djela i povijesti Hrvatske. Da bi se takvo što izbjeglo, neizbježan je kritički stav.

Drugi dan simpozija započet je izlaganjem Amira Muzura (Rijeka) u kojemu se promišljalo gdje leži »ugaoni kamen« spoticanja, tj. međusobno nerazumijevanje, pa i sukobljavanje, tzv. europske (hrvatske) integrativne bioetike na tragu učenja Fritza Jahra, s jedne strane, i tzv. američke georgetownske nove medicinske etike na tragu Van Rensselaera Pottera, s druge strane. Prema mišljenju autora, upravo svojevrsna diskrepancija u teorijsko-praktičnoj ambiciji (*problem solving vs. theorem proving*), tj. nenasilnoj pluriperspektivnosti s jedne strane, i agresivnom determinizmu s druge strane, pridonosi načelnoj nemogućnosti pronalaženja zajedničkog jezika gore navedenih orijentacija u bioetici.

Globalizacija kapitalističkoga načina društvene reprodukcije te posljedično epohalna socijalno-ekološka kriza, otvaraju potrebu za osvješćivanjem (novo)nastale situacije. Integrativna bioetika, riječima Marka Kosa (Varaždin/Zagreb) ima potencijal etablirati se kao nova paradigma znanja. Iako integrativna bioetika još uvijek traži svoju finalnu afirmaciju na razini akademskih institucija, ona je morfološki tako koncipirana da pruža platformu za plodonosnu teorijsko-praktičnu suradnju, kako znanstvenih tako i ne-znanstvenih perspektiva, čime im postaje nit (most), tj. povezujuća struktura.

Igor Eterović (Rijeka) sugerirao je relevantnost analize Kantova spoznajnoteorijskog opusa poradi pronalaženja uporišta za zasnivanje integrativne bioetike na metodološkom planu. Autoru je misao vodilja bila recepcija Kantove filozofije u Kaulbachovoj interpretaciji Kanta te etabliranje distinkcije između smisaone i objektivne istine koji su ključni za epistemičko razlikovanje između tzv. uporabnog i orijentacijskog znanja.

Aspekte i moguća uporišta za utemeljenje koncepta integrativne bioetike, a s obzirom na pojam *pluriperspektivnost*, u hermeneutičkoj filozofiji Hans-Georga Gadamera osvijetlio je Krešimir Babel (Zagreb). Imajući u vidu

programatsku ideju Gadamera o legitimiranju istine izvan uske sfere znanstvene metode možemo vidjeti vrelo upotrebljivih koncepata u zasnivanju integrativne bioetike.

Velik prilog raspravi o integrativnom mišljenju i novoj paradigmati znanja ponudio je Goran Kardaš (Zagreb) koji je istaknuo da su indijski dinsti vjerojatno prvi u povijesti ideja domislili i izložili tzv. perspektivističku teoriju istine prema kojoj niti jedna apodiktički postavljena tvrdnja ne može pretendirati na istinu zato što je u danoj vremensko-mjesečno-okolnosnoj konstelaciji jednostrana. Stoga, zalaže se autor, svaku propoziciju treba »de-dogmatizirati«, tj. postaviti u odgovarajuću perspektivu. Dakako, na tragu takvoga mišljenja možemo se složiti da je tek u jednoj integraciji, ne asimilaciji, relevantnih perspektiva moguće približiti se – istini.

Piktorešnim izlaganjem naslovljenim »O čemu razgovaraju kiborg, robot i avatar?« istraživački tim u sastavu Ivana Greguric, Dijana Bahtijari i Igor Čatić (Zagreb) istražio je ubrzanu hibridizaciju živoga i neživoga, tj. kiborgizaciju. Tematizirana je moguća društvena uloga tzv. društvenih robota, humano-ida, kiberprostora i avatara te njihovi utjecaji na čovječanstvo koji otvaraju čitav niz kontroverzi vezanih za poimanje ljudske prirode, identiteta i prirodnosti uopće, s jedne strane, te čitav spektar bioetičkih dilema, s druge strane.

Ivana Vinković Vrček (Zagreb) pozabavila se aspektima utjecaja nanotehnologije na prirodu i čovjeka te istaknula potrebitost jednog integrativnog i nadasve odgovornog pristupa znanstvenika tome fenomenu kao imperativ.

Ivica Kelam (Osijek) zatvorio je prijedpnevni dio izvrsnim izlaganjem u kojemu je locirao novi oblik kolonijalizma kojemu u podlozi stoje patentna prava genetički modificiranih usjeva. Presedanom kojim je Vrhovni sud SAD 1980. godine, u slučaju *Diamond vs. Chakrabarty*, dopustio patentiranje živih bića, biotehnoške kompanije našle su »rupu u zakonu« te osigurale način zaštite i naplate svojih istraživanja. Prakticiranje patentiranja genskog koda živih bića izaziva niz provokativnih polemika i dvojbi, na koje je moguće odgovoriti jedino višedimenzionalnim pluriperspektivnim mišljenjem orijentacijskog usmjerenja, tvrdi Kelam.

Poslijepodnevni dio simpozija otvorio je Slobodan Sadžakov (Novi Sad) izlaganjem na temu »Egoizam i altruizam«. Sadžakov se osvrnuo na historijsku genezu filozofijsko-praktične dimenzije egoizma i altruizma s posebnim naglaskom na novovjekovlje, tj. na tranziciju s feudalističke društvene formacije na kapitalističku društvenu reprodukciju.

Darija Rupčić (Osijek) tematizirala je teorij-sku granu unutar tzv. sestriinske etike, tj. etiku skrbi, zalažući se da jedna takva orijentacija može pružiti drugačiji glas, tj. dohvatiti jedan cjelovitiji proces života u čovjeka. Autorica je pokazala da se skrb historijski usko promatrala kao bitno nerecipročan i neravnopravan odnos između aktivnog subjekta (skrbitelja) i onoga potrebitog, tj. onoga o kome se skrbi. Postmoderni vapaj za fragmentacijom odaje žed za izgubljenom cjelinom te je utoliko i autorica pokušala pokazati potrebu za jednim tzv. *ženskim* cjelovitim principom objedinjavanja i skrbi.

Emancipacijski nihilizam ili *anything goes* postmodernizma? – Gordana Škorić (Zagreb) pozabavila se tezama talijanskog mislitelja Giannija Vattima, prema kojemu postmodernost stanje obilježava, sasvim pojednostavljeno, evolucija masmedija i horizontalno-verikalan rast komunikacije na svim razinama. Transparentnost se razvodnjuje u neutemeljenoj raznolikosti mišljenja, što pak društvo čini, uslijed kompleksnosti, kaotičnim. Emancipatorski potencijal gubi se uslijed rastućeg moralnog relativizma te posljedičnom osjećaju dislociranosti i šoka.

Uz epohalno već postulirano (retoričko) pitanje o potrebitosti filozofije, dapače cijele sfere humanističkih disciplina, u doba moderne svršne racionalizacije, Predrag Krstić (Beograd) ispitao je temu naslovljenu »Čemu još obrazovanje?« Krčeći šumu zakučastih pojmova, autor je imao namjeru raščlaniti pojmovni teren te time ukazati na bitne pretpostavke nužnog investiranja u djelotvorno, na čovjeka kao samoodređujuće biće autonomno obrazovanje onkraj diktata tržišta.

Davorin Žagar (Zagreb) u radu »Ubojstvo obrazovanja: zašto je bolonjski sustav promašaj *ipso facto*?« problematizirao je politiku visokog obrazovanja u kontekstu uvođenja bolonjskog procesa i nove visokoškolske obrazovne paradigme koja smanjuje različitost i provodi bezličnu standardizaciju i kvantifikaciju visokog obrazovanja. Imajući u vidu slobodu kao ključan pojam za primjerenost razumijevanje kategorije obrazovanja, autor se pozvao na analizu ideje sveučilišta kroz povijest, posebice kroz par Platonova Akademija – Humboldtovo Berlinsko sveučilište, te je pokazao da bolonjski proces funkcionira onkraj ideje obrazovanja.

Saša Blagus (Zagreb) s instituta »Ruđer Bošković« *insajderski* je prokazao snage kapitala koje su glavni pokretački razvoj znanosti, kako u administrativnim aspektima tako i u onima istraživačkim. Prema autoru, čovjek živi u horizontu uporabne vrijednosti i nije samosvrha, već puko sredstvo za stvaranje pro-

fita. Značajna je bila sljedeća autorova tvrdnja: »Ekološki problem kao problem održanja života na Zemlji ne može se riješiti moralnim apelom.« Imajući u vidu da je izlaz moguć jedino u aktu radikalne izmjene čovjeka i svijeta, Blagus je naglasio da je nova paradigma znanosti, kao orijentacijsko znanje, i poželjna i urgentno potrebna.

Problematikom »laboratorijskog autizma« pretežito hermetičnih istraživanja i umanjenom odgovornošću znanstvenika pozabavio se Valerije Vrček (Zagreb). U predavanju naslovljenom »Ekološke posljedice krize identiteta sveučilišta« autor se zalagao za pristup ekološkim problemima kroz integrativno promišljanje, upravo ono koje je izgubljeno fragmentacijom sveučilišta.

Ivo Lučić (Zagreb) iz Hrvatskog biospeleološkog društva doprinio je raspravi temom »Karstologija i zahtjevi holističke znanosti« dovodeći u vezu karstologiju i novu paradigmatu znanja. Autor je naglasio da se od humanističkih pristupa, koji su uposleni posljednjih desetljeća, mnogo očekuje u zaokretu znanstvene percepcije vezane za problematiku krša.

Posljednji dan simpozija otvorio je Luka Tomašević (Split) temom »Eubiozija: bioetika skrbi i rehabilitacije kao dio integrativne bioetike« koja je već svojim nazivom nagovijestila dominantnu misao nadolazećih izlaganja. Rad je pokrenuo dijalog o vrijednosti života, njegovom očuvanju i isprepletenosti teološke i filozofske misli pri razmatranju eubiozije (dobroga života). Uputivši auditorij na neizostavnu ulogu bioetike skrbi na području bio-medicinske prakse, rehabilitacije, kao i palijativne skrbi, autor zagovara razvoj bioetičkoga senzibiliteta, ne samo na razini pojedinca nego i na razini cijeloga društva.

Analizu spomenutog (bioetičkog) senzibiliteta donosi nam izlaganje Ivane Zagorac (Zagreb). Navodi se da senzibilitet nastupa povezivanjem fizičkog i moralnog, uz ekspanziju njegove moći preko razine ljudskoga tijela u prirodu samu. Fenomen senzibiliteta omogućuje pretapanja i interakciju sadržaja između osjećaja i razuma, te se prikazuje kao teorijski entitet svojstven, i nužan, za razumijevanje tehnološkoga doba.

Iduće razmatranje bioetičkog senzibiliteta dolazi kao refleksija o islamskoj moralnoj teologiji (ilmul ahlak) te o pitanjima vezanima uz animalni svijet u muslimanskoj tradiciji. Orhan Jašić i Samir Beglerović (Sarajevo), nakon prikaza osebujne moralno-teološke tradicije islama, pristupaju analizi djela Derviša Buturovića i Derviša Spahića, naglašavajući moment humanog odnosa prema životinjama u njihovim tekstovima.

Ana Jeličić (Split) pod temom »Franjevačka zauzetost za očuvanje dostojanstva i integritet stvorenoga« ukazala je na važnost analize religijskih perspektiva pri promicanju mira i skrbi za stvoreno, kao i njihovu važnost za razvoj bioetike u Hrvatskoj. Očuvanje dostojanstva i integriteta stvorenog neizostavan je motiv učenja i djelovanja franjevačkih redovnika te kao takav predstavlja izazov svakoj interdiciplinarnoj i transdiciplinarnoj raspravi. Važnost religijskih perspektiva po bioetičku raspravu rijetko se filozofijski tematizira te ih je Borut Ošljaj (Ljubljana) odlučio naglasiti kroz pitanje ideje i projekta svjetskog ethosa. Naslov »Svjetski ethos i njegova filozofska relevantnost« i sam ukazuje na manjak interesa filozofije za djelo Hansa Künga. Izlaganjem su istaknuti segmenti koncepta svjetskog ethosa koji ne samo da trebaju biti razmotreni od strane suvremene filozofije nego su već i nastupili kao aktualni i relevantni po svaku buduću etičku i bioetičku raspravu. Relevantnost misli Hansa Künga potvrđuje i interes koji su sudionici simpozija iskazali za njegovo djelo.

Berislav Čović (Zagreb) izlaganjem »Izgradnja etičke kulture – izazov za društvo« postavio je zahtjev za promišljanjem »planetarne odgovornosti« koja nedostaje modernim društvima. Odgovornost čiji subjekt nisu samo bližnji nego i okoliš i svijet kao cjelina, a koja je utemeljena na Küngovu poimanju »etike kao javne brige«. Izgradnjom etičke kulture otvorio bi se put svjetskom ethosu kao nužnom uvjetu za ostvarenje svjetskoga mira.

Izlaganje Nenada Vertovšeka (Zadar) proširuje Küngovo pitanje o odnosu čovjeka i čovjeka, kao i čovjeka i tehnologije na sferu medija. Ključnim pitanjem autor ističe ono o (ne)mogućnosti postojanja i opstanka globalne deontologije medija.

Pavo Barišić (Zagreb) u izlaganju »Pluriperspektivizam – put od privida do istine« ponudio je sistematičan pregled pitanja o istini i prividu u svrhu analize uporišta za istinu u mnoštvu mnijenja. Autor polazi od Parmenida, Platona, Aristotela, pa preko Kanta i Hegela, a u konačnici završava Nietzscheovim obratom u poimanju istine i zablude te implikacijama ovih spoznaja na suvremeno društvo i njegov odnos prema javnome mnijenju.

Tomislav Krznar (Zagreb) svojim izlaganjem »Problem perspektive u filozofiji Ortege y Gasset« dodatno je pridonio raspravi o perspektivizmu. Ortegina filozofija prikazana je kao referentno mjesto i jedno od uporišta za daljnje bavljenje naravi integrativnog mišljenja općenito.

Izlaganje Vladimira Jelkića (Osijek), »Subjekt i priroda«, nastoji ukazati na problem

poimanja odnosa subjekta i objekta kroz razmatranje filozofske tradicije. Dovodi u pitanje pravo subjekta da prema vlastitoj volji raspoláže objektima, što »prijevodom« u bioetički diskurs postaje neupitno raspolaganje čovjeka prirodom.

»Integrativna, integrirana ili integrirajuća bioetika?« pitanje je kojim Iva Rinčić i Amir Muzur (Rijeka) započinju razgovor i analizu hrvatske, poljske i američke varijante bioetike. Kao cilj rada postavljeno je isticanje razlika između ovih varijanti, kao i ukazivanje na sličnosti, te propitkivanje stupnja podudarnosti s Potterovom, georgetownovskom i Jahrovom bioetikom.

Ante Čović (Zagreb) u izlaganju »Povijest i znanje« krenuo je od tvrdnje kako svakoj svjetskoj-povijesnoj epohi možemo pripisati određenu dominantnu paradigmu znanja, postavio s oslikavanjem pretenzija tehnološkog znanstvenog diskursa te uz zaključne napomene o stvaranju »opasnoga znanja« i »heuristike straha«, na koncu još jednom uspješno ukazao na potrebu za novom paradigmom znanja.

Problematski okvir koji postavlja Marko Tokić (Zagreb) u izlaganju »Savršenstvo znanja« služi kao mjesto sučeljavanja uvjerenja kako suvremena znanstvena otkrića nužno poboljšavaju ljudski život i platonističke tradicije. Tradicijom koja razlikuje između uma i razuma, kao i između bezuvjetnog i uvjetnog dobra u nadi da će suvremena znanost opet, kroz filozofiju, prepoznati savršenstvo ljudske prirode.

U posljednjem izlaganju na simpoziju, naslovljenom »Pojam svijeta i metodologija nove znanosti«, Marija Selak (Zagreb) analizira duhovnu situaciju vremena i znakova nove epohe. Pojam svijeta i filozofija Milana Kangrge prikazani su ne samo kao promišljanja vrijedni segmenti suvremene filozofije nego i kao relevantni koncepti za samu integrativnu bioetiku.

Nikolina Čavar
Josip Cmrečnjak
Luka Perušić
Marko Kos

Obilježavanje Dana filozofije u Zadru

Dan filozofije počeo se relativno kasno obilježavati na svjetskoj sceni, pogotovo s obzirom na činjenicu dvomilenijskog postojanja filozofije. 2002. godine Ured za filozofiju UNESCO otpočeo je sa simboličkim obilježavanjem *Dana filozofije*, kao onog dana u dugoj godini kada se svaki prosječni građanin prisjeti da jednim dijelom vlastitosti i on jest filozof, naime onda kada apstraktno promišlja. Studenti filozofije na Sveučilištu u Zadru organizirali su 5. i 6. prosinca 2013. godine, u novoopremljenom zdanju studentskog kluba Božo Lerotić, dvodnevni projekt pod nazivom *Etički izazovi današnjice*, kojim su objedinili aktualnost etičkih i prirodno-znanstvenih problema i pitanja koja iz njih proizlaze. Ti problemi prije svega dodiruju područja bioetike i etike poslovanja, a dotiču se i prostora radničkih prava. Na projektu je sudjelovalo deset, od prvotno dogovorenih dvanaest izlagača, od kojih je bilo pet gostiju predavača i pet studentskih izlaganja. Tema svakog pojedinog izlagača izvrsno se uklopila u temu cijeloga projekta. Potrebno je istaknuti kako se ideja za projekt javila tijekom prisustvovanja organizatora seminaru u Dubrovniku (IUC), a na poziv prof. dr. sc. Jure Zovka. Na dubrovačkom seminaru raspravljalo se o etičkim izazovima u Srednjoj Europi, na već tradicionalnom simpoziju posvećenom pitanjima Srednje Europe (Mitteleuropa). Pripreme za obilježavanje *Dana filozofije* u Zadru otpočele su, dakle, već u rujnu 2013. godine, pod vodstvom Borisa Ležaje i Josipa Miljaka, a uz sudjelovanje svih studenata filozofije na Sveučilištu u Zadru.

Prvi dan programa (5. prosinac) predvidio je pet izlaganja, od kojih je jedno otkazano. Obilježavanje *Dana filozofije* otvorila je Iris Tićac s Odjela za filozofiju u Zadru uvodnim predavanjem iz etike, s ciljem bližeg određivanja problemskog područja etike. Prisutne je upoznala sa specifičnom terminologijom kojom se etičari koriste, ponajviše suptilnom distinkcijom među kolokvijalizmima moralnosti, naime moralno ispravnog i moralno dobrog, djelovanja iz dužnosti i prema dužnosti, uz osvrt na etiku situacije, bioetiku i slične teme.

Nakon profesorice Tićac nastupila je asistentica s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Ivana Zagorac s temom »Moralni osjećaj i suosjećanje« gdje je istaknula da problematiku suosjećanja prije svega trebaju problematizirati filozofi, a tek potom psiholozi. Jedna od teza koju je istaknula je ona o bioetici koja nije dio niti znanosti niti etike, stoga je upitno nazivati je znanošću u

tradicionalnom smislu. Temeljno pitanje glasilo je: »Zašto bi nas bilo briga za druge, ako nam nisu slični?« Suosjećanje je svojevrsni prirodni osjećaj te je racionalno fundiran. Isto tako, suosjećanje nikada ne može biti u potpunosti pasivno, ali može biti prigušeno na minimalno. Izlagačica je usporedila trojicu klasičnih autora, Humea, Rousseaua i Schopenhauera, te njihovo viđenje suosjećanja, nakon čega je slijedila polusatna rasprava i pitanja vezana najviše uz Schopenhauerovu filozofiju.

Iduće predavanje održao je asistent s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu Emil Kušan o čijem se izlaganju i danima nakon pričalo u užem krugu slušatelja jer je bilo zaista impresivno. Naime, Kušan je govorio o »Bioetici u Europi«, odnosno o recepciji bioetike na europskom kontinentu, ali i o možebitnim njenim starim korijenima. Istaknuo je niz činjenica o genealogiji mišljenja iz sfere bioetike, između ostalog o Van Renssealeru Potteru koji je utemeljio ključne pojmove te o širenju bioetike na područje SAD-a u posljednjih 40 godina. Ističe određena mišljenja koji govore da je područje bioetike sveobuhvatno te da je sve predmet bioetike. Dotaknuo se i integrativne bioetike koja potječe iz Hrvatske, a čija je metoda zasnovana na ideji metodološkog perspektivizma, gdje se vezano uz određenu temu uzima više aspekata relevantnih za raspravu. U drugome dijelu izlaganja Kušan je istaknuo vlastito polje istraživanja kojim se bavi u svojoj doktorskoj disertaciji, a to je, općenito rečeno, genealogija bioetičkih ideja još od Hegela preko Kierkegarda i Nietzschea do Heideggera, što je najviše oduševilo prisutne, što studente što profesore. Detaljniju elaboraciju ne bih izvodio u ovome kratkom osvrtu te bih je naprosto prepustio Emilu Kušanu i njegovoj disertaciji.

Posljednji izlagač prvoga dana simpozija bio je Boris Ležaja, student filozofije i germanistike na Sveučilištu u Zadru. Obradio je temu »Dramatičan prikaz kritike Kantove moralne filozofije kod G. Büchnera« u kojoj je objedinio obje sfere interesa: moralnu filozofiju Immanuela Kanta i njenu neprimjenjivost u primjeru drame Geoga Büchnera *Dantonova smrt*. Radi se o iznimno dobrom sinkretizmu filozofije i književnosti, za koji je uostalom dobio sve pohvale i odličnu ocjenu pri obrani završnoga rada na germanistici.

Drugi dan simpozija (6. prosinac) bio je zaista sadržajan i dugotrajan: počeo je u podne, kao i prethodni dan, a završio osam sati kasnije. Otvorio ga je Franko Sebastijan s temom »Budizam i etika«. Izložio je koncepte budističke etike, nakon čega je slijedila kratka rasprava temeljena na komparaciji istočnjačkog mišljenja i, uvjetno rečeno, našeg »zapadnjačkog« mišljenja.

Josip Miljak izlagao je na temu »Kategorički imperativ u sceni iz filma *Idi i smotri*« pri čemu je objedinio teme filma i filozofije. Nezahvalni zadatak kratkog izlaganja Kantove moralne filozofije (nakon detaljnog iščitavanja *Zasnivanja metafizike čudoređa* te *Kritike čistog uma*) i njena primjenjivanja na završnu scenu epohalnog bjeloruskog filma *Idi i smotri* redatelja Elema Klimova uspješno je realiziran, uz svojevrsnu pomoć šok-efekta same scene iz filma iz koje naprosto progovara Kantov kategorički imperativ.

Uslijedilo je predavanje Ozrena Matijaševića iz Hrvatske udruge radničkih sindikata na temu sindikalne borbe u praksi. Rezimirao je svoj sindikalni put i iznio veliki broj činjenica kojih smo svi već nekako svjesni, ali im ne predajemo odveć pozornosti zbog senzacionalizma koji vlada medijskim prostorom u Hrvatskoj. Ovo je bilo jedino predavanje koje se nije neposredno ticalo etičkih pitanja, ali posredno sasvim sigurno jest, a sudeći po dužini rasprave i želji studenata i ostalih članova akademske zajednice da potaknu slične teme u užem zaderskom krugu intelektualaca, Ozren Matijašević je održao izvrsno izlaganje.

Iduće predavanje bilo je od nedavno diplomirane filozofkinje na Sveučilištu u Zadru Sandre Kumić na temu »Etičke kontroverze, eutanazija i pobačaj«, u kojemu je ukratko iznijela stavove bioetičara Petera Singera te svoje vlastito za koje se ispostavilo da je u koliziji sa Singerovim. Slijedila je duga rasprava, koja je, s obzirom na tematiku, prošla u iznimno tolerantnom tonu.

Slijedeće predavanje održao je Josip Čapin koji je problematizirao Nietzscheov koncept »morala stada« te ga je nastojao aplicirati na brojne primjere današnjice, uz Nietzscheove citate iz djela *Genealogija morala*, *S onu stranu dobra i zla*, *Tako je govorio Zaratustra* te *Sumrak idola*, poprativši ih primjerima masovne histerije, 'prostitucije jastva' (Čapinova sintagma koja je izazvala polemiku) i latentnog idolopoklonstva današnje generacije, kako je on ironično nazvao djecu demokracije. Izlaganjem je pokazano veliko poznavanje Nietzscheove filozofije, a rasprava se temeljila na daljnjem elaboriranju Nietzscheovih stavova, ali i onih izlagača.

Posljednje izlaganje simpozija održali su Ante Milos i Marin Vrtlar na temu »Sartreova sloboda«, uz ukratko elaborirana djela *Egzistencijalizam je humanizam* i *Iza zatvorenih vrata*. Na kraju je održan okrugli stol na kojemu su većinski bili prisutni studenti, ne samo filozofije nego i raznih drugih područja humanističkih znanosti, gdje je rezimirano sve što se događalo tijekom simpozija.

Na kraju, ovom prilikom treba izraziti zahvalu u ime svih studenata filozofije Sveučilišta u

Zadru Studentskom zboru koji je u potpunosti financirao ovaj projekt te Odjelu za filozofiju koji je u cijelosti podržao inicijativu studenata. S obzirom na podršku, sličnih će projekata biti još, a jedan je već i odobren: uz potporu austrijske knjižnice i Odjela za germanistiku Sveučilišta u Zadru organizirat će se simpozij o Ludwigu Wittgensteinu. Taj simpozij je planiran za mjesec svibanj 2014. godine. Također, treba napomenuti kako će se, nakon ovog pionirskog i iznimno uspješnog i hvaljenog projekta studenata filozofije Sveučilišta u Zadru, otpočeti s redovnim mjesečnim Filozofskim tribinama na kojima će se kroz kritičko i reflektivno mišljenje problematizirati sva aktualna *nefilozofijska* pitanja vezana uz grad Zadar i Sveučilište.

Josip Miljak

Ciklus tribina »Bioetika – pitanja života i smrti«

U Centru za kulturu Trešnjevka već niz godina izvodi se projekt pod nazivom »Bioetika – pitanja života i smrti« pod vodstvom i autorstvom Hrvoja Jurića. Nakon godine dana pauze, ciklus interaktivnih tribina uspješno je održan u sedam sjednica u razdoblju od 4. studenoga do 16. prosinca 2013., svaki puta uz posve ispunjenu dvoranu. Bioetika je etablirana platforma interdisciplinarne i pluri-perspektivne rasprave o etičkim problemima koji se tiču pojma *život* u širokome spektru pitanja njime objedinjenih, ali kao još uvijek mlado i uspinjajuće područje potrebuje ovakav tip projekata kao društveni i napose vlastiti minimum.

Na prvoj sjednici (4. 11. 2013.), naslovljenoj »Ima li života prije smrti?«, Hrvoje Jurić održao je uvodno predavanje s namjerom upoznavanja novih polaznika s pojmom i praksom bioetike, dajući okvirni pregled osnovnih podataka i povijesnih činjenica vezanih uz tematski razvoj i znanstvenu uspostavu u prvome redu europske bioetike. Bioetika je otvoreno područje susreta i dijaloga različitih znanosti i djelatnosti, kao i različitih pristupa i pogleda na svijet, koji se okupljaju oko artikuliranja, razmišljanja i rješavanja različitih pitanja vezanih za život u svim njegovim pojavnostima. Ona je multidisciplinarna, interdisciplinarna i transdisciplinarna, dakle pluriperspektivna, i time utvrđuje dva cilja: orijentiranje i usmjeravanje k problematici te artikuliranje bioetičkog senzibiliteta (kre-

iranje novog odnosa prema svijetu). Iz navedenoga Jurić izvodi ključna pitanja: Kako i dalje djelovati unutar tehnoznanstvenog sklopa s polovima ekonomije i politike? Kako se postaviti spram života s obzirom da je život postao objekt ekstremne manipulacije? Ako pođemo od današnjega života kao objekta ekstremne manipulacije i objekta falsificirane predstave, onda se ispostavlja da mi kao dio društva uopće ne možemo pronaći autonoman život unutar njega, iako pronalazimo živa bića. Jurić tu u bitnome govori o mogućnosti življenja kao slobodi potencijalizacije, dok se ono s čime se danas susrećemo svodi na životarenje. Uzmemo li ovaj argument u obzir, tada proizlazi da je smisao i svrha potencije života ugušena iz čega se zaključuje da u bitnome ne možemo govoriti o životu prije smrti. Ovaj retorički manevar, dakle, pokazuje dubinski problem zametanja prava na aktualizaciju života.

Druga sjednica (11. 11. 2013.), naslovljena »Kompleksnost života – od biologije do bioetike«, izložila je jedan teorijski oblik razmatranja sveze biologije i etike i put kojim se iz znanstvene perspektive postiže cjelokupnost proučavanja predmeta. Predavanje je održala Nikolina Filipović, studentica poslijediplomskog doktorskog studija filozofije, a svoje istraživanje zasnovala je na sistemskim znanostima, odnosno na radovima von Bertalanffyja, Prigogina i Maturane. Filipović optimistično pronalazi poveznice između znanosti sistema i bioetike, te također smatra da se von Bertalanffyjevu teoriju ontologije sistema može uklopiti u opus bioetičkih istraživanja. Kako bi demonstrirala tu tezu, Filipović pokazuje putanju sjedinjavanja na sljedeći način: otvoreni sistem → ljubav → sistemsko konzerviranje → etika → djelovanje. Budući da je etika, navodi Filipović, bila povijesno okrenuta antropocentrizmu i sklonosti ka propisivanju zakona dobrog/ljudskog djelovanja putem zakona racionalnosti, von Bertalanffy i Maturana pokazuju da etičko djelovanje, u tome smislu, s novim znanstvenim spoznajama o tome kako se samo etičko u nama prenosi, možda nije toliko usađeno u racionalno, koliko u osjećajno.

Treća sjednica (18. 11. 2013.) sumirala je izrazito aktualnu i goruću temu prava žena i prava embrija suprotstavljanjem pozicija dvije izlagačice. Branka Galić započela je predavanje iz sociološke perspektive i zauzela krajnju pro-izbor poziciju, predajući sva prava ženi i nikakva prava embriju, koju je potom nastojala i objasniti. Kako bi dala okvir slici trenutnog problema pobačaja, Galić je navela niz rezultata različitih recentnih istraživanja fenomena pobačaja unutar Republike Hrvatske. Ističe eksponencijalan pad registriranih poba-

čaja (i do 10 puta više spram 1990-ih), kao i pad broja licenciranih klinika za pobačaje, te stoga sumnja u ispravnost podataka, odnosno smatra da je, prema statističkim vjerojatnostima i drugim terenskim istraživanjima, taj broj izrazito veći. Također, istraživanja konzistentno pokazuju da unutar katoličkih stavova postoji bitan nesrazmjer između onoga što katolici govore i zastupaju u svojoj doktrini te onoga što u praksi čine kada dođe do neželjene trudnoće. S tim u vidu najgori je potez zabranjivanje pobačaja, odnosno izlagačica smatra da kriminalizacija pobačaja ni na koji način ne može pridonijeti eliminaciji pobačaja ili smanjenju pobačaja, već bi se, baš suprotno, time više dovelo i žene i djecu i liječnike u opasne situacije. Umjesto kriminalizacije, potrebna je pravno-administrativna regulacija s jedne strane, odnosno nastavak osvještavanja, s druge strane. U suštini, Galić promatra problem iz perspektive žene koja ima neželjenu trudnoću, odnosno neželjen plod, što vrlo često završava lošim posljedicama po dijete, odnosno ženu. Galić naknadno utvrđuje da opet ne postoji pravna logika kojom bi embrij stekao relevantna prava, a da pritom nisu u radikalnom sukobu s pravima žene.

Marina Katinić s poslijediplomskog doktorskog studija filozofije zauzima suprotnu poziciju i pritom poziva na šire razmatranje problema koje može biti izvedeno jedino iz filozofijske perspektive, želeći time napomenuti da sociološko, biološko i pravno razmatranje čini tek dio potpunog opsega predmeta rasprave, odnosno da se mora postaviti jednostavno etičko pitanje: Je li čin pobačaja moralno ispravan ili nije? Imajući na umu taj problem moralne pozicije, Katinić izlaže sedam aspekata problema pobačaja i nastoji dati čvrsto tkivo opciji života, odnosno pravu embrija na život ponad pravu žena na pobačaj. Katinić zastupa odrađivanje pobačaja, a država i zajednica tu bi trebale biti da ženi proces maksimalno olakšaju i ublaže potencijalne psiho-fizičke opasnosti. Katinić se također ne slaže da se embrij može smatrati tuđincem jer odmah u početku i tijekom same trudnoće postoji hormonska komunikacija koja utječe na promjene mišljenja tijekom poroda, ne računajući sam razvoj psihološke povezanosti. Iz feminističke perspektive Katinić povlači teoriju prava na bivanje ženom, jer majčinstvo jest bitna karakteristika žene, a također i teoriju etike života. Po pitanju ozakonjena pobačaja Katinić se načelno slaže s Galić. Katinić zastupa zakon etičkog minimuma, odnosno ne može biti ozakonjeno ono što je moralno zlo i time je opozicionalna pozitivističkom shvaćanju prava zasnovanom na ideji istiskivanja morala iz pitanja uređenja pravnih normi. Također, smatra da je stvoren umjetni polaritet i

nepotrebna tenzija između prava žena i prava djeteta (opcija života isključivo se bavi pravom djeteta, opcija izbora isključivo se bavi pravom žene, što Katinić nalazi pogrešnim), jer ženu i dijete treba gledati kao dva moralno povezana subjekta.

Na četvrtoj sjednici (25. 11. 2013) Nataša Škaričić održala je predavanje naslovljeno »Bolesti zdravstvenog sustava« i ponudila rezultate statističkih istraživanja da bi potvrdila usmenu predaju o stanju zdravstvenog sustava u Republici Hrvatskoj. Četiri ključna problema čine disfunkcionalne reforme, visoka korupcija, izrazita asimetrija u odnosu pacijent–liječnik i snobizam (ekskluzivizam, paternalizam) birokracije. Prema različitim internacionalnim istraživanjima Hrvatska se redovito pojavljuje u vrhu korupcije i dnu kvalitete zdravstvenih usluga s obzirom na budžetnu potrošnju i cijene. Prema unutardržavnim istraživanjima, liječnici u državnim bolnicama nemaju formalno obrazovanje o pravima pacijenata i ne prate izmjene legislative, ne daju pacijentima potrebne informacije, ne poštuju procedure i 45% njih smatra da prava pacijenata ugrožavaju njihova prava. Istraživanja Nataše Škaričić o dostupnosti i legitimnosti pokazuju nepristupačnost i izrazitu neaktivnost lokalnih povjerenstava za zaštitu pacijenata na svim razinama. Nacionalno povjerenstvo nikada nije rješavalo niti jedan slučaj kršenja prava pacijenata. Škaričić se osvrnula i na recentnu aktivnost Vlade i kratkim natuknicama lišenima demagogije otkrila problematičan smjer razvoja: smanjenje doprinosa za zdravstvo, redukcija komunikacija, izbacivanje dijela studentske populacije iz osiguranja, *outsourcing* nezdravstvenog osoblja, zanemarivanje štrajka i tretiranje općeg koruptivnog slučaja zdravstva kao individualnog incidenta. Najopasnija je naznaka uništavanja socijalnog zdravstva dostupnog svima.

Peta sjednica (2. 12. 2013) pod vodstvom Igora Čatića osvrnula se na kiborgizaciju ljudi, robotizaciju posla i virtualizaciju života. Čatićevo izlaganje »Kiborzi, roboti i avatari« temeljeno je na recentnom istraživanju novih prohibitika tehnoloških znanosti, s posebnim naglaskom na potrebi za osvješćavanjem ljudi o aktualnosti nečega što većina još uvijek smatra područjem znanstvene fantastike. Međutim, današnja dostignuća znanosti odavno su preskočila fantastiku. Čatić nadalje razbija iluziju o tehnofobičnom pristupu i prihvaća nove oblike egzistiranja i tehnološke implementacije, ali do određene mjere. Naime, Čatić ne nalazi ništa sporno u nadomještaju izgubljene ruke jednako funkcionalnom umjetnom ili korištenju kućnog robota kao pomagala pri čišćenju, ali izrazito spornim nalazi pravnu

regulaciju čipiranja ljudi, robotizaciju ratovanja i totalni informativni nadzor života. Ono suštinski problematično u novim odnosima znanosti, tehnologije, čovjeka i društva nisu sama otkrića ili postignuća, čak niti izraziti profilerski i ratni lobiji upleteni u većinu istraživanja i projekata ovog oblika, nego su to potaknuti entuzijazmi, biopolitičke malverzacije i transformacije samosvjesnog čovjeka u otupljenog sljedbenika. Pritom, Čatić je najzabrinutiji za potpunu nebrigu sustava kućnog i školskog odgoja i obrazovanja o odnosu djece i navedenih inovacija, gdje se već sada može primijetiti nepropitana integracija sa sustavima koji u suštini eksploatiraju čovjeka i destruiraju inherentni zakon dostojanstva.

Aleksandar Racz održao je 9. 12. 2013. predavanje »Ekološki otisak toaletnog papira«, usmjerivši se, inteligentnom usporedbom dva svijeta iste planete i istog čovječanstva, na a) problem sanitacije i b) problem sanitacijske perverzije. Problem sanitarne nepokrivenosti Racz je najpreciznije izrazio činjenicom da zaraze izravno prouzročene nedostatkom sanitarnih čvorova svakih 20 sekundi odnesu život jednog djeteta. Niti jedna osoba koja pročita ovaj paragraf ne zna što znači živjeti u takvom svijetu, a za vrijeme potrebno da dovrši čitanje izvještaja umrijet će do dvadesetero djece. Nasuprot tome, elitne zemlje zapadnog svijeta (SAD, Njemačka, Japan, Francuska, Australija, odnosno Sjeverna Amerika i Zapadna Europa) od osnovne su higijene napravile industriju vrijednu milijarde dolara, a u pozadini izrazito nepotrebnog, pretjeranog i gotovo poremećenog potrošačkog eksploatiranja mogućnosti higijene (troslojni miomirisni toaletni papir u crvenoj boji za dnevnu upotrebu, primjerice) nalazi se neregulirano i nepovratno destruktivno uništavanje šuma, odnosno ekološkog balansa. Za primjer, stopa rasta potrošnje od 4% godišnje već sada dovodi do situacije rapidno većeg *outputa* CO₂, nego li O₂ u prostor. Istovremeno, iako postoje alternativni, ekološki proizvodi, ljudi iz niza razloga namjerno odbijaju suradnju, lobisti klasične eksploatacije pokušavaju zadržati tržište, a mi, kao dio toga sustava, odmažemo, nesvjesni pretjerane potrošnje materijala u našoj svakodnevnici, iako postoje faktičke alternative utemeljene u brizi o održivom razvoju.

Završno predavanje (16. 12. 2013) održao je Robert Međugorac, profesor glazbene kulture, o teoriji i praksi poliamorije (»Poliamorija: tko, s kim, kako, zašto i koliko«). Poliamorija kao praksa označava romantično-seksualne odnose više osoba uz obavezan pristanak svih partnera i prema voljama i željama svakog pojedinca, a sa sobom nosi poseban način zajedništva. Iako se veći dio predavanja bavio

približavanjem logike poliamorije i raščišćavanjem miskoncepcije i trendova poliamorije, Međugorac je više puta istaknuo ulogu ljubodarnosti i integrativnosti kao moguće paradigme novih odnosa. Budući da poliamorija teži a) ukidanju dogmatskih pozicija i kulturnih uvjetovanosti, b) ukidanju pojma vlasništva osobe, c) ukidanju hijerarhije u zajednici i d) okretanju prema zadovoljstvu svih, ispostavlja se da u praksi poliamorije, odnosno pod uvjetima njene ideje, ona sebe čini jednim od živih primjera manifestacija solidarnog socijalnog zajedništva koje se ne zaustavlja na državno-kulturnim identitetima poput spola, roda, vjere, jezika, narodnosti, državnosti i slično, nego se u potpunosti ponaša prema prirodnoj parametražii otvorenog sustava, što čovjek jest.

Luka Perušić

24th International Congress of History of Science, Technology and Medicine

U Manchesteru je, od 21. do 28. srpnja 2013., održan do sada najveći kongres u ovom znanstveno-kulturnom području od 1928. godine. Sudjelovalo je 1758 registriranih delegata iz svih dijelova svijeta s 1400 referiranih priloga. Kongres je tekao u 23 paralelnih kolosijeka u dvoranama-predavaonicama Sveučilišta u Manchesteru, gdje se u okviru glavne teme »Znanje na djelu« održalo 411 različitih sjednica. Tome spektru dodaje se oko 100 pridruženih društvenih i javnih događaja, primanja, obilazaka i izleta u gradu Manchesteru te bližim povijesnim, znanstvenim ili kulturnim centrima.

Uz raznoliki prikaz na internetu (www.ichstm2013.com), s brojnim linkovima koji opisuju dinamiku i *web*-arhive kongresa, ovaj svjetski skup u Manchesteru iznimno rese dva intelektualna ploda: 1.) Zbornik kongresa: *Program i sažeci*, tiskano izdanje (498 stranica), BSHS, Sveučilište u Manchesteru i Centar za povijest znanosti, tehnologije i medicine u Manchesteru, ICHSTM LOC, urednici: H. Chang, J. Hughes, J. Sumner, Manchester, 2013.; 2.) Digitalno izdanje: Program i sažeci, prateći događaji i pridružene datoteke, USB disk, ICHSTM, Manchester 2013.

Glavni društveni događaj je bila kongresna večera, dan uoči završetka skupa. Ona se odvijala u prostorijama Manchester United Football Club. Večeri je prethodilo razgleda-

vanje stadiona na Old Traffordu, čija povijest broji više od 100 godina. Završetak kongresa bio je posvećen svečanoj sjednici podjele prestižnih DHST nagrada 2013. za mlade istraživače (*young scholars*) u području znanosti i tehnologije (pet nagrada), koji su i ukratko prezentirali vlastite znanstvene doprinose u njihovim disertacijama. Dodijeljeno je i pet počasnih pohvala (*honorable mentions*) za mlade istraživače, također za njihove doktorske disertacije u znanosti i tehnologiji.

Iz velikog broja značajnih osoba u povijesti filozofije, znanosti, tehnologije i kulture, samo su trojici bili posvećeni zasebni simpoziji u okviru 24. ICHSTM, od sveukupno 210 simpozija. Redom su to Leonardo da Vinci (S009), Ruđer Josip Bošković (S091) te Niels Bohr (S105) u kontekstu 100-godišnjice njegova kvantnog modela atoma utemeljenog 1913. godine, čime je započela epoha kvantne fizike u modernoj civilizaciji.

Simpozij o Boškoviću

U novijoj povijesti svjetskih kongresā o povijesti znanosti i tehnologije, po prvi puta je na programu izveden simpozij iz Hrvatske, u suorganizaciji s istraživačima iz zemalja jugoistočne Europe: Grčke, Rumunjske, Slovenije i Srbije. To je bio simpozij pod imenom S091: »Dostignuća R. J. Boškovića u filozofiji prirode, astronomije, tehnike i kulture: povijesni izvori i suvremene epistemičke refleksije«. Simpozij se održao prvoga dana kongresa i imao je dvije sjednice, svaka u trajanju od 90 minuta: »Boškovićeva dostignuća u filozofiji prirode i modernoj znanosti« (S091-A) i »Boškovićeva nasljeđe u europskome kontekstu« (S091-B). Znanstvenici i mladi istraživači prezentirali su osam novih radova o Boškoviću: tri prezentacije iz Hrvatske, dvije iz Slovenije, jedna iz Rumunjske, jedna iz Srbije te jedna iz Grčke. Simpoziju S091 nazočilo je više od 20 sudionika u prvoj, te oko 20 sudionika u drugoj sjednici, pri čemu su tijekom rada dolazili zainteresirani sudionici iz paralelnih sjednica kongresa. U Zborniku kongresa su sažeci autora u simpoziju o Boškoviću navedeni na stranicama 204–206. Svi autori simpozija S091 koji su aktivno sudjelovali u Manchesteru kao i oni *in absentia* iz Srbije, Hrvatske i Slovenije koji su prethodno prijavili svoje radove, pozvani su da oblikuju i dostave radove u međunarodno recenzirani časopis za povijest znanstvenih ideja ALMAGEST (*International Journal for the History of Scientific Ideas*, Brepols Publishers). To je najbolji konkretni prilog povratku znanosti u njezinu povijest, gdje temeljna Boškovićeva dostignuća iz 18. st. pokazuju sjaj prošlog u frontama moderne znanosti, tehnologije i kulture.

Začetnik i jedan od su-organizatora simpozija S091 je prof. dr. sc. Tomislav Petković (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet elektrotehnike i računarstva) koji je u Manchesteru referirao o Boškovićevu stablu sila i njegovoj teoriji o *točkama*-česticama u filozofiji prirode, kao fundamentalnom naslijeđu u modernoj fizici čestica u Standardnome modelu. Rad nosi naslov »Bošković's Achievements in Natural Philosophy in Relation to the Development of Modern Particle Physics«. T. Petković je uvodno otvorio i obrazložio motivaciju za S091 simpozij o Boškoviću pod naslovom »Opening Discussion on the Origins and Development of S091«. Predstavnicom mladih istraživača iz Hrvatske bila je Tina Domazet, mag. ing. elektrotehnike (FER u Zagrebu), koja je referirala o epistemičkim analizama Boškovićeve uloge u znanosti kod W. Heisenberga i I. Supeka, pod naslovom: Tina Domazet i Maja Zokić, »A Brief Overview of Werner Heisenberg and Ivan Supek's Epistemic Analyses of the Role of Bošković's Theory in Science«.

U brojnim sjednicama kongresa (moderna fizika i astronomija, moderna fizika i filozofija, znanost u 19. stoljeću, filozofsko-metodološki problemi matematike i fizike, epistemološki i metodološki prijepori u filozofiji), značajno je bio zastupljen Ruđer Bošković i njegovi prirodnofilozofski pojmovi. Prije svega u pogledu kemijskih i električkih svojstava materije (tvari) te pojma *mase* i *sile* (*polja*) kod H. Davyja i M. Faradaya u Velikoj Britaniji, povezanih s fundamentalnim pojmom *čestice* kod Boškovića u neosjetljivoj domeni izvedenoj u njegovoj *Teoriji*. Zanimljivo je da i japanski povjesničari znanosti pokazuju interes za Boškovićevu filozofiju prirode i njegovu sliku atoma, u pogledu epistemičkih poveznica između japanske i europske znanosti i tehnologije. U tome kontekstu zanimljiv je primjer fizičara H. Nagaoka i njegovog atomskog modela (1903–1905) jer se Nagaoka razvijao i u Europi (Berlin, Wien, München), napose pod utjecajem L. Boltzmana. Osebujan je Jun Ishiwara (1881–1947) jer je među prvima u Japanu i u svijetu dao priloge ranom razvoju kvantne teorije svjetlosti i valnoj naravi čestica, pri čemu je svoje izvorne radove pisao na njemačkom jeziku.

Preliminarne prosudbe tema i dosega kongresa

Kongres čine zanimljivi simpoziji (njih 210), gdje su ponegdje 3 do 4 simpozija bila povezana u tematsku grupu ili grozd, te plenarne i specijalne sjednice kao i one tijekom ručka (*lunchtime sessions*). U takvome kontekstu, želimo tek izdvojiti zanimljive simpozije što ih je autor ovog prikaza potpuno ili djelomič-

no uspio saslušati. Navodimo njihove tematske nazive, bez nakane njihovog rangiranja: simpoziji o filozofiji fizike, matematike i astronomije; simpoziji o perspektivama logičkih i filozofijskih osnova znanosti, tehnologije i medicine; odabrane teme u fizici 19. i 20. stoljeća; matematika u očima strojeva: simpoziji o analognim i digitalnim računalima, računarstvu i matematičkom programiranju do *ID* – teorije (*Intelligent Design*); simpoziji o teologiji i znanosti, znanosti i religiji; znanost o klimi i klimatskim promjenama; simpoziji o inovacijama i kontekstima; simpoziji o IT i komunikacijama, mrežama i korisnicima, do suvremenih interesantnih problema kao što su *cornucopia* i *comucopia*; simpoziji o granicama u medicini i njihovim pomacima: autoriteti i ekspertize; simpozij o povijesti bicikla, itd.

Želimo naglasiti simpozij o Nielsu Bohru i 100-godišnjici njegova modela atoma, pod naslovom »One Hundred Years of the Bohr Atom«, u organizaciji DHST Komisije za povijest moderne fizike (organizatori: A. Kojevnikov i H. Kragh). Simpozij o Bohrovu modelu atoma je imao tri sjednice: Osnove (Foundations), Razjašnjenja (Elucidations) i Grananja (Ramifications). Bohrov model bio je ključni događaj fundamentalne kvantne revolucije koja je odredila karakter fizike tijekom prošlog stoljeća. U povijesno-epistemičkim tumačenjima bi se moglo reći da je to bila svojevrsna »kvantna mehanika kao dječaćka fizika« (»Quantum Mechanics as Knabenphysik«), na koju je Bohr nadovezivao poslijedoktorsku kulturu (gostujući fizičari) razvoja kvantne mehanike u Kopenhagenu, njegovao filozofiju komplementarnosti u svome teorijskom institutu, do internacionalizma u znanosti s velikim znanstvenim, tehnološkim i kulturnim rezultatima, ali i kobnim posljedicama u 2. svjetskom ratu i politici Hladnog rata nakon toga. U Manchesteru je poznati povjesničar znanosti Finn Aaserud, direktor Niels Bohr Arhiva (NBA) u Kopenhagenu, napisao autoru ovog priloga posvetu »For Tomislav Petkovic: For the promotion of Bohr's physics and philosophy in Croatia« na svojoj knjizi: *Love, Literature, and the Quantum Atom; Niels Bohr's 1913 Trilogy Revisited*, Oxford University Press, Oxford 2013 (autori: Finn Aaserud and J. L. Heilbron).

Povratak znanosti u povijest znanosti, tehnologije i medicine

Bit kongresa bi se mogla sažeti na fundamentalno aktualno pitanje: Gubi li povijest znanosti *svoju* znanost? Povratak znanosti *natrag* u povijest znanosti! Takav temeljni ton kongresu zadan je već uvodnim predavanjem Hasoka Changa, predsjednika Britanskog društva

za povijest znanosti (BSHS) pod naslovom: »Putting Science Back into the History of Science«. Kongres je sedmodnevnim radom otklanjao brojne lažne dihotomije u ovome području te urodio važnim funkcijama (prosudbama) za razvoj i napredak znanosti i tehnologije u svijetu, kao najvećem mogućem javnom dobru. Ove funkcije trebaju služiti za komunikaciju i kruženje znanosti, učenje i širenje znanstvenih metoda, promišljanje sadržaja i konteksta znanosti i tehnologije, praksu i teoriju znanosti i primjene tehnologija, ispitivanje ugleda (autoriteta) znanosti u društvu, sve do opisa i razumijevanja znanosti i tehnologije u sadašnjem trenutku. Do sjaja *lijepog* što ga vrši duh *prošlog* u povijesti znanosti tehnologije! Povijest znanosti treba istovremeno istraživati kao društveno-kulturnu pojavu te kao epistemičku praksu, u vidu vrlo sretno formulacije izražene glavnom temom kongresa: »znanje na djelu«.

Položaj Hrvatske u svjetskoj udruzi za povijest znanosti i tehnologije (DHST)

Tomislav Petković je u Manchesteru sudjelovao po četvrti put u slijedu u svjetskim kongresima povijesti znanosti i tehnologije. Od prvog u México Cityju (2001., tema: »Znanost i kulturna različitost«), Pekingu (2005., tema: »Globalizacija i različitost: širenje znanosti i tehnologije kroz povijest«), Budimpešti (2009., tema: »Ideje i instrumenti u društvenome kontekstu«) te na 24. ICHSTM Manchesteru 2013., kao začetnik i suorganizator simpozija o Boškoviću (S091). T. Petković je u Manchesteru sudjelovao u regularnim sastancima nekih važnih komisija DHST te u

njima obnovio svoje članstvo: u »Komisiji za povijest fizike«, zatim »Komisiji IASCUD« (za znanost i kulturnu različitost) i u »Komisiji za žene i rodna istraživanja«.

Kao nacionalni predstavnik sudjelovao je i u generalnom sastanku zemalja članica DHST (Odjel za povijest znanosti i tehnologije), matične udruge koja organizira i provodi aktivnosti u svjetskoj povijesti znanosti i tehnologiji. U Manchesteru je primljena nova država-članica, Novi Zeland, u DHST. Izabrana su nova upravna tijela DHST za novo četverogodišnje razdoblje 2013–2017., u sastavu: predsjednik (Efthymios Nicolaidis, Grčka), odabrani predsjednik (Michael Osborne, SAD), dva potpredsjednika (Lesley Cormack, Kanada, te Jean Gayon, Francuska), generalna tajnica (Catherine Jami, Francuska), rizničar (Jeff Hughes, Ujedinjeno Kraljevstvo) te asistentica generalnoj tajnici (Annette Vogt, Njemačka).

Idući jubilarni 25. kongres o povijesti znanosti i tehnologije održat će se na ljeto 2017. u Rio de Janeiru, Brazil, u organizaciji Brazilskog društva za povijest znanosti.

Podršku i značajnu potporu za sudjelovanje hrvatskim znanstvenicima (prof. dr. Tomislav Petković te mladi istraživač Tina Domazet) na 24. kongresu u Manchesteru, dalo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Godišnju članarinu za članstvo Hrvatske u DHST za godine 2012. i 2013. za nacionalnog predstavnika pokrilo je MZOS Republike Hrvatske, Uprava za znanost i tehnologiju u Ministarstvu.

Tomislav Petković

Manchesterski proglas

Povodom najvećeg globalnog skupa povjesničara znanosti, tehnologije i medicine, mi, dužnosnici i članovi Odjela za povijest znanosti i tehnologije u Međunarodnoj udruzi za povijest i filozofiju znanosti i tehnologiju, potvrđujemo sljedeće:

1. Znanost, tehnologija i medicina trajno oblikuju čovječanstvo već tisućljećima i sastavni su dio društva i kulture na čitavome globusu.
2. Znanstvena, tehnička i medicinska pismenost javno su dobro.
3. Mi podupiremo proučavanje prirode te povratnu težnju njene shvatljivost za znanstvenu zajednicu i širu javnost, kroz savjesnu obrazovanje i aktivne javne dosege u svjetskoj mnogojezičnoj obitelji.
4. Povijesno obrazovanje o znanosti, tehnologiji i medicini traga za potpunim i postupnim obuhvaćanjem rasta, napretka, problema i vidika tih bitnih ljudskih aktivnosti. Takve potpore daju svijest da su znanost, tehnologija i medicina, kada se ispravno provode, javno dobro.
5. Povjesničari znanosti, tehnologije i medicine mogu graditi mostove između različitih kultura kroz suradnju i istraživanje različitih perspektiva, nasljeđa i stilova mišljenja.
6. Razumijevanje povijesti znanosti, tehnologije i medicine obogaćuje učenje opće povijesti kao i poduku metodama i kontekstu znanosti, tehnologije i medicine.
7. Rukotvorine u znanosti, tehnologiji i medicini tvore bitno materijalno nasljeđe čovječanstva. Ovi se materijali moraju čuvati, tumačiti i dodatno proširivati radom stručnjaka dubokog poznavanja njihovog kulturnog značenja.

Prema tome, radi interesa globalnog boljitka i postavljanju znanja da djeluje, ujedinjeni sudionici 24. *Međunarodnog kongresa povijesti znanosti, tehnologije i medicine* održanog u Manchesteru, UK, u srpnju 2013. izjavljujemo:

1. Povijest znanosti, tehnologije i medicine bi trebalo podupirati i financirati regularno i neprekinuto od strane države i privatnih institucija da se osigura da mlađe generacije dobro upoznaju znanstveno, tehnološko i medicinsko nasljeđe protumačeno od strane primjereno-obrazovanih povjesničara.
2. Povijest znanosti, tehnologije i medicine zavrjeđuje istaknutu integraciju u sadržaje obrazovnih predmeta u gimnazijama, veleučilištima i sveučilištima. Lokalne i nacionalne prakse vodit će ovu integraciju.